

OBZORJA

LETO 1938

ŠTEV. 12

REVIJA ZA LEPOSLOVJE UMETNOST IN PUBLICISTIKO

VSEBINA

Branko Rudolf: UTRINEK IZ MLADOSTI — Branko Rudolf: NEKATERIM ROJAKOM —
Ivan Potrč: ANDRAŠEVIH PET — J. Hora - dr. T. Debeljak: KRILA — Dr. A. Slodnjak:
IVAN CANKAR — Dr. T. Debeljak: JOSEF HORA — J. Hora - dr. T. Debeljak: MA-
CHOVO JEZERO — Cvetko Zagorski: SREČKU KOSOVELU — Jože Kerenčič: ZEM-
LJSKI ODNOSI V JERUZALEMSKIH GORICAH — OCENE

Revija „OBZORJA“

izide dvanajstkrat na leto.

Naročnina znaša za vse leto din 100.—, za pol leta din 50.—, za vsak mesec din 9.—, za dijake za vse leto din 84.—, za pol leta din 42.—, za vsak mesec din 7.—.

Uredništvo in uprava v Mariboru, Kopališka ulica 6. Dopisi naj se pošiljajo uredništvu „Obzorij“, Maribor, Kopališka ulica 6.

Revija se naroča ali reklamira pri upravi.

Revija je glasilo mariborskega Umetniškega kluba. Urejata jo prof. dr. Vladimir Kralj in prof. dr. Ivan Dornik, oba v Mariboru.

Zalaga, izdaja in tiska Mariborska tiskarna d. d. v Mariboru.

Za uredništvo, izdajateljstvo in tiskarno odgovarja ravnatelj Stanko Detela v Mariboru.

SPOROČILA UPRAVE:

Pošiljamo 12. številko revije.

Prosimo vse one, ki smo jim revijo poslali, da poravnajo naročnino, ker more revija samo na solidni gospodarski osnovi vršiti kulturno delo, ki si ga je zastavila. — Prihodnja številka izide konec januarja.

Vsakomur je dano na izbiro, kako poravnava naročnino, bodisi celotno, polletno ali mesečno.

Vse, ki smo jim poslali revijo, prosimo, naj jo pokažejo tudi svojim znancem in prijateljem ter sporočijo naslove novih reflektantov nanjo. Sporočite in napišite nam čitljivo ime in popoln naslov.

Pridobivajte nove naročnike! Poslužite se priložene položnice poštnega čekovnega računa št. 11.787 „Mariborske tiskarne d. d., Maribor“ s pripisom na srednjem delu (sporočila) zgoraj „Obzorja“.

Krog naših sotrudnikov z velikim leposlovnim in publicističnim slovesom se širi ter je pričakovati, da se bodo „Obzorja“ v kratkem času razvila v eno naših najbolj uglednih revij.

CENIK INSERATOV:

Cela stran velja din 800.—, pol strani din 400.—, četrt strani din 200.—. Mali oglasi: beseda din 1.—, najmanjši znesek din 20.—.

Utrinek iz mladosti

So dnevi še bili zaspani,
a v drevju je plala pomlad,
— že zrak je dišal na pomlad —
in šla sva po rosni poljani
sama, jaz in moj brat.

Brat je rekel: „Velik še ta svet je,
kaj vemo, kod vodi še pot,
a kmalu vstalo bo cvetje
v prešerni pomladi povsod“.

In v jutro, biserno, rano
udaril veliki bo čas.
Naš bo prostor nad poljano
in dan, ki bo vstal, bo za nas.

Jaz sem rekel: „V življenje novo
verujem, kot veruješ ti,
in vendar ni prav nič gotovo,
da ne bomo še mrtvi prej vsi.

Marsikdo je z željnim očesom
si daljnih obzorij iskal,
pa je z razbitim telesom
— kot Ikaros — obležal.“

Brat je rekel: „Glej te oblake,
ki tam nad gorami hite,
skrbi nam težijo korake,
a oni v daljavo lete“.

In oblaki bodo drseli
preko gor, kjer svet je prostran,
pa v zraku bodo bledele
in utonili v modri dan.

Vetrovi neso jih kot vali —
zgubljene v prostoru kot vzklík
in vendar se v nas še zrcali
lepota njih bežnih oblik.

A delj kot pogled, naših misli gre sled,
bilo je to večkrat — „mogoče ta hip,
— gotovo kdo čuti“ — „v tej isti minuti
vzpon najinih misli in srčni utrip“.

„Če propademo mi, le še misel živi
in boj nas vseh bo za zmago kot čast.
Nič ni čisto zgubljeno — zato je vseeno,
če čaka nas mir ali črna propast.“

In zato bomo dalje iskali
kot je potrebno: — naš jaz,
zato bomo vsi verovali
in se vragu smejali v obraz!

Tako sva takrat govorila
— pomlad je dišala povsod —
na rame roke položila
in stopila na drugo pot.

Branko Rudolf

Nekaterim rojakom

(V „klasičnem“ slogu)

Zapisano je, da oklepi strti
še niso dali vitezu pravice,
da bil bi človek, in njegovo lice
ni trenilo, čeprav v trenutku smrti.

Brezupno ranjen, — sulične konice,
ost pod oklepom — ni v nobeni črti
pokazal boli, ni izdal obrti:
čast Boga, kneza in srca kraljice.

Vi niste vitezi, a vsi med vami
so kot v železnih maskah vedno sami,
vse, bol in radost, čuvate si spretno.

In glej, že mislil sem, da sem med brati,
pa sem, Bog vedi kje, — med avtomati?
„Veruj mi le, to včasih ni — prijetno.“

Popravek: V pesmi Norveška se je vrinila tiskovna napaka, ne sto jih bo ostalo, temveč sto jih bo vstalo.

Andraševih pet

Andraš Jokl je včasih hlapčeval pri graščini; delo ni bilo tako, da bi se Andraš presilil ob njem; napajal in krmil je konje ter mazal in popravljaj vozove, s katerimi so prevažali vozniki plohe na železnico; kajti Andraš Jokl je delal nekdanj v mladih letih v kovačiji ter se je spoznal na mehe in kladi. Tako se je skoraj postlal pri graščini in težko bi komu rekel, da se mu je kdaj slabo godilo. Šlo je nekam iz dneva v dan, a v bajti, ki je čepela v Pohorski grabi, mu je žena iz leta v leto narodila malega. Z ženo sta se vselej malo prepirala zaradi otroka, ki je prišel na svet in ki ga ne bi bilo prav nič treba, ali nazadnje sta prenehala, kajti vse besede niso ničesar izpremenile. Mali je bil v koči, kričal je in hotel živeti. Tu se ni dalo ničesar več preprečiti. Treba je bilo začeti misliti na to, da bo kmalu eden več jedel v koči. Vendar je pa bil Andraš Jokl ob vsej tej družini, ki se mu je nabirala kakor jagode na molku, čudovito vdan in miren; nikoli si ni belil glave, kako bo jutranji dan. Tako je bilo včasih in vse dotlej, dokler ni lepega dne, tako na jesen, stal Andraš Jokl pred ekonomom, zrl napeto vanj in od časa do časa trenil z očmi ter skraja pri milem Bogu ni vedel, kaj naj reče. To, kar mu je povedal ekonom, se mu je zdelo skoraj nemogoče; bilo je, kakor da bi mu kdo odnesel skledo izpred ust, njemu in malim.

„Zakaj?“ je vprašal nazadnje, ko mu je postalo vseeno. „Kaj se je takega zgodilo, gospod ekonom?“

Ekonom je obračal neke liste in ni ničesar odgovoril, kakor da ga ne bi slišal. Zmignil je z rameni in povedal že s tem, da on ne more nič za to, kar napravi graščina. „Že ni zadovoljna s tabo, te že ne potrebuje več.“

Andraš Jokl je nehote dvignil desno ramo, kakor da bi hotel izravnati hrbet, da se mu grba ne bi tako močno videla. Mislil si je kaj takega; za težko delo ni bil nikoli. Koliko je samo zaradi te grbe prestal pri kovačiji! Če je vse pomalem razmislil, je spoznal, da ne more ekonomu kdo več kaj oporekati. Graščina kajpada ni odgovorna za njegovo grbo. Na tistem se je Andraš vedno bal zaradi iznakaženega hrbta, vendar pa se mu je zdelo skoraj nemogoče, da bi mu pri graščini pokazali vrata. Ekonom je listal po papirjih in mu kazal hrbet — imel je velik in raven hrbet, kakršnih skoraj ne nosijo ljudje, ki se sučejo po hlevih. Vendar pa ni Andraš Jokl čutil nobene zavisti zaradi ekonomovega hrbta, komaj rahlo spoštovanje ga je navdajalo pred tem človekom. Ko je tako zrl v ta hrbet — ekonom mu je hotel z njim pokazati, da sta opravila in naj gre — so Andraševе misli zagledale kočjo v Pohorski grabi.

Bilo je proti poldnevu. Žena je stopila z malim Zepom na rokah iz bajte

na podsek in vprašala Tonča, ki je sedel na pragu ter se grel na soncu, ki je sijalo v opoldanskih urah na bajto, kje so „lauženki“. Mali Tonč je pomislil in pokazal z roko za kočo. Ženska je stopila za šupo in zaklicala:

„Franc, Drašek, Peter!“

Prisluškovala je v gozdove, a nihče se ni oglasil. Klicala je še enkrat, ali znova ni nikogar doklicala. Prišla je na prag in sunila Tonča.

„Kaj ne bi vstal in pokazal, kje so?“

„E-ee!“ se je nakremžil Tonč, se prevrgel s praga na podsek, debelo pogledal mater, se dvignil, ko je opazil, da ga namerava še suniti. Pobral se je in zbežal v grabo ter od tam v hosto. Nekaj časa ni bilo ničesar slišati, potlej pa ga je Andraševa slišala, kako je klical Franca k obedu. Na prejšnje Tončevo mesto je sedla Andraševa z malim in ga razgalila, da je veselo brcal in se grel na soncu.

„Otroke imam,“ je povedal Andraš Jokl na glas, ko se je spomnil na male. „Pet otrok.“

„No, in?“ ga je vprašal ekonom in za hip prenehal z listanjem, kakor da bi hotel počakati, kako mu bo Andraš pojasnil, kaj misli z otroki.

„Kaj bodo jedli?“

„Jedli? Kako vprašanje!“ je omenil ekonom. „Graščina ni nikak podporni urad in tudi krademo ne, da bi lahko razmetavala denar. Obrni se na občino.“

Ko je spregovoril ekonom o kraji, so Andraševe misli obstale. Kaj je hotel povedati? se je zagrizel konjar v vprašanje, a se ni nikamor dokopal. Popravil si je redke in štrleče lase, ki so mu zlezli na čelo, potisnil denar z odpovedjo v žep in se potegnil ritenski do vrat, kakor je to napravil vselej, ko je odhajal iz ekonomove pisarne, pa naj je potlej prinašal drva pozimi, ali pa odnašal plačo. V veži je snel z okenske police klobuk, ki ga je vselej pustil zunaj, ko je stopil k ekonomu, si ga nataknil med vrati in stopil na dvorišče.

Šel je po tratini, kjer je hodil vsak dan, a mu je bilo, kakor da bi šel čez tuje dvorišče. S kurnika je poletela kokoš in se spustila pred njim na trato. Andraš je zaklel, sam ni vedel, zakaj ga je zježila, in jo sunil. Pogledal je na okna in videl ekonoma. Močno se mu je zdelo, da se je nasmehnil njegovi jezi. Ko je Andraš sedel na jasli, je že vedel, da ne bo več prosjačil ekonomu za službo. Andraš Jokl in njegovi so živeli brez ekonomu in graščine, pa bodo živeli tudi sedaj. On si bo že pomagal, ve, kaj bo napravil. Andraš Jokl ni tako neumen, kakor mislijo ljudje, ali mogoče graščina.

Štirinajst dni se je potikal okoli graščine in počasi krmil konje v hlevu, štirinajsti dan pa je stlačil v vrečo, kar je imel na graščini in odnesel v prvem mraku na dom v bajto. Postavil je vrečo v vežo, ki je bila tudi kuhinja, ter odšel v bajto, kjer je sedel na posteljo. Žena se je ozrla na

vrečo, vzdihnila, a ni rekla nobene. Drašek in Peter sta prišla iz izbe in začela presti okoli vreče.

„Kaj misliš, kaj je notri?“ je vprašal Drašek, ki je bil leto dni starejši od Petra.

„Ti veš, a?“ ga je pogledal ta in se dotaknil vreče.

„Joj, Peter, kaj si napravil?“ je zaklical Drašek in pogledal proti materi.

Ali mati je zrla v ogenj in se sploh ni zmenila, kaj kričita. V izbi se je zbudil mali Zep in mati je morala ponj. Zadel je med potjo v vrečo, jo pograbila in predjala za vrata. Takrat je stopil v kuhinjo Franc, ki ga je prinesel mrak k bajti. Drašek in Peter sta mu pokazala vrečo. Skraja jo je samo pogledal, kakor da mu ni za njo, nazadnje pa je le pristopil in segel v njo. Privlekel je iz nje stare očetove hlače, predpasnik, raztrgani suknjič in nekaj posode. Otroci so razvlekli cunje po kuhinji. Dolgo niso vedeli, kaj bi z njimi. Nazadnje je predlagal Franc, da bi se šli igrat očeta. Oblačili so si očetove hlače, padali in vreščali. Mati jih je skraja mirila, nato pa prišla z malim Zepom v naročju in jih nabila.

„Naj vas ata vidi!“ jim je zagrozila.

Otroci so porazdejali obleko po policah in škrinji. Drašek in Peter sta se zavlekla na njo, se pokrila s cunjami in zadremala. Franc je moral sesti na prag in učkati malega Zepa.

Mati je bila pozna z večerjo; zanesla je na mizo s koruzno moko zameteno krompirjevo juho in začela vlačiti otroke s skrinje. A ti so lezli nazaj na njo, ne da bi odprli oči. Andraševa je še prišla in mahnila po vsakem, ko ga je v drugo postavila na ilovnata tla, da bi se prebudil. Otroci so odpirali oči, ko mlade mačke in se razgledovali. Karbidovka je svetila z močnim plamenom in jim jemala pogled. Andraševa jih je razposadila k skledčkam — imel je vsak svojo, da se ne bi topli — mu potisnila žličko v roko, in se ni menila več za nje. Prvi je začel jesti Franc. Drašek in Tonč pa sta potisnila sklečki od sebe, se naslonila na visoko mizo v izbi in znova zadremala.

„Glejte!“ je zaklical Franc, pokazal materi ter udaril oba z žlico po glavi. Drašek in Tonč sta se prijela za lase ter široko pogledala. Zazijala sta proti materi, a ko sta videla, da ju tepe Franc, sta divje zavreščala. Dolgo sta kričala, preden sta se nakričala; tako dolgo, da sta postala sama lačna. Obstala sta z očmi na Petru, ga gledala, kako je lovil krompir po koruzni juhi, ter začela še sama jesti.

Andraš je sedel med večerjo na postelji, z glavo naslonjen na steno. Strmel je v strop in se ni niti oglasil, ko se je žena napol ozrla po njem in ga poklicala:

„Pridi!“

A zadaj se ni nič zganilo. Andraševa je predjala malega Zepa, mu zažvečila krompir in mu potisnila žlico v usta.

„Ali nisi slišal? Pridi večerjat!“

Postelja je zaškripala, Andraš se je presedel. Zamrmral je.

„Kaj praviš?“ ga je tiho vprašala.

„A sem kaj hotel?“ jo je nejevoljen zavrnil, da je utihnila in ga ni več slišala.

Franc je postrgal sklečko in začel segati v Draškovo. Brat je zato godel in znova divje zavreščal. Poklical je mamo in dvignil žlico, da bi ga udaril. Obenem se je uprl s hrbtom v steno in odrinil z nogami Frančev stol.

„Mir!“ je zavpila Andraševa. Obrnila se je od mize, potegnila prsi iz bluže in jih dala malemu Zepu.

Andraš je povetil oči in pogledal po otrocih, kakor da bi mu bilo sitno zaradi ženinega nadajanja malim.

„Ti!“ se je čez čas oglasila ona, „ali ne bi povečerjal? Jed bo mrzla.“

Naj je govorila tako ali tako, k mizi ga ni dobila. Zadnje jo je jezilo. Če bi se najedel, bi postal boljše volje in lahko bi ga kaj vprašala, kar ji je ležalo na srcu in kar jo je skrbelo. Kaj namerava napraviti? Kako misli? Bilo je tisoč reči. Med večerjo bi se lahko vse pomenila z njim, a tako se ni mogla, ko ni niti vstal in stopil po nizki izbi. Čakala je še malo in zrla žalostno po izbi, potlej pa se zganila. Položila je Zepa v zibel kraj postelje in spravila „lauženke“ spat. Pokrila jih je s starimi koci, se ozrla še enkrat po izbi, po moževi večerji in po možu, kakor da bi čakala nanj, a nazadnje upihnila karbidovko. Stopila je pred posteljo in začela z razpravljanjem. Obtipala je posteljo in Andraš se je moral odmakniti, da je lahko legla. Čez čas je začutil na svoji roki njeno toplo dlan in zaslišal tihe, skoraj šepetajoče besede:

„Andraš?“

Andraš se je naslonil na njo, se še isti trenutek premislil, se skoraj iztrgal iz njenega objema in vstal.

„Andraš?“ ga je poklicala ona po dolgem molku, ko je še vedno stal sredi izbe, ne da bi se zganil in morda začel razpravljati. Ta njen „Andraš“ je bilo eno samo pomilovanje, skoraj usmiljenje. Usmiljenja pa Andraš ni mogel prenesti. Stopil je čez izbo in odpahnil vrata. Prisluhnil je, mož je pobral v kuhinji nekaj podobnega kakor sekuro in odšel skozi večna vrata. Nekaj moževih korakov, nato pa je vse utihnilo. Planila je iz postelje in poklicala s podseka:

„Andraš!“

Nič se ni oglasilo, niti stopinj ni več slišala. Mrtvo se je razgledala v pokrajino, ki so jo razsvetljevale redke zvezde. Gozdovi okoli koč so stali negibni; nič se ni nikjer zganilo. Komaj da se je slišalo šumenje gorskega potoka v jarku pod koč, kjer so podnevi pele žage.

„Andraš!“ je zaklicala še enkrat, vendar tako tiho, kakor da ne bi bilo

v njej več nikake vere, da jo bo slišal. Stopila je nazaj v izbo, pogledala po otrocih, jih prekrila, ker so bili razgaljeni, in sedla na posteljo. Dolgo je sedela. Utrujena, kakor je bila, se je naslonila na končnico in zadremala. Zbudil se je Franc in jo poklical. Morala mu je prižgati karbidovko, kajti drugače se ni upal ven. Kmalu je pritekel nazaj in kar planil pod cunje. Gledala ga je, kako se ni mogel nič pokriti z njimi in kako je popreje zaspal, preden se je dodobra prekril.

„Franc!“ ga je potihlo poklicala, da ne bi zbudila otrok.

Obrnil se je in se še bolj razgalil. Morala je vstati in ga sama pokriti. Potlej sama ni vedela, kdaj je zaspala in kako dolgo je spala. Prebudili so jo Andraševi koraki. Moralo je že biti proti jutru, ko se je vrnil. Bil je ves zasoplen, kakor da bi tekkel.

„Kaj bi se bala,“ jo je miril, „kdo pa danes ne krade?“

Ona mu je ugovarjala. „Jezus Kristus,“ je rekla, „prvi boš, na katerega bodo mislili.“

„Naj mislijo,“ se je nasmehnil on, „mislijo si lahko, kar si hočejo. Zaradi samih misli me ne morejo zapreti.“ Potlej je legel ko snop in zaspal; lahko je zaspal, skoraj brez skrbi; jutri je nedelja in njemu ni bilo treba več na graščino. Za otroke pa je bilo najmanj za štirinajst dni preskrbljeno.

Minila je nedelja, minil je ponedeljek in torek, ko se še ni ničesar zgodilo. Samo Andraševih pet je vriskalo okoli koč in divjalo. Andraš, on sam je sedel tako proti poldnevu na pragu ter se grel na soncu. Miril je otroke in klical Franca, naj pride varovat malega Zepa na podsek; mali je ležal v zibeli in se prebudil. Andraševa je delala tačas na kmetiji.

Tudi v sredo opoldne, ko so prišli orožniki, je sedel tako na pragu. Opazil jih je že od daleč, vendar se je obrnil na drugo stran, kakor da jih sploh ne bi videl. Zganil se je šele, ko so stali pred njim. Pogledal je leno, kakor da bi se nemalo začudil, da hodijo tod, vendar pa nič preveč. Niti vstal ni.

Orožnika sta bila dva. Gledala sta po tratini pred bajto, kakor da bi kaj iskala.

„Kaj si doma, Jokl?“ ga je vprašal daljši in starejši orožnik, kakor da ne bi ničesar vedel.

„Doma,“ je pritrdil Jokl. Zazdelo se mu je, da je dobro, če še kaj pove. Dodal je: „Žena dela pri kmetu, nekdo mora varovati malega.“

„Ja,“ je dejal orožnik, „saj vendar delaš pri graščini.“

„Pri graščini, ja,“ je odgovoril Andraš. „Včasih sem delal pri graščini, a zdaj ne delam več.“

Oba orožnika sta se začudila. Kako, da ne dela več pri graščini? Zakaj ne?

Andraš Jokl je dvignil desno ramo in se žalostno nasmehnil, kakor da

bi hotel povedati, da ne ve, kaj je pičilo graščino. „Odpovedali so mi,“ je dejal. Zakaj so napravili to, tega jima ni mogel povedati; prav za prav sam ni vedel. Človek se zameri taki gospodi, da sam ne ve kdaj. Saj je vendar delal, kolikor je mogel; celó vozove je popravljaj. Krivica se mu je zgodila, kaj drugega ne more reči. Andraš Jokl se je razgovoril o tej krivici. Ko je bil majhen in še ni vedel, kaj počenja, je padel s peči in od takrat nosi to grbo. Tiste moči kajpada ni v njem, kakor bi lahko bila, vendar pa prime za delo kakor vsakdo drugi.

Na podseku se je zagugala zibelka; mali Zep se je prebudil in zajokal. Mlajši orožnik je stopil proti zibelki in se skoraj začudil, rekel pa ni nič. Takrat se je Andraš Jokl na pragu obrnil in poklical Franca. Prišel je iz bajte, kakor da bi se bal in se potegnil za očetovim hrbtom k Zepu. Mlajši orožnik se je v drugič začudil, začudil pa se je tudi starejši. Kajti kakor oni v zibelki tako je bil ta Joklov otrok debel, kakor angel na oltarju v farni cerkvi.

Orožnik, ki je spraševal, je potegnil puško z rame, jo postavil zraven sebe na tla in postal za spoznanje bolj uraden, kakor je bil popreje.

„Kaj pa dajete otrokoma, da sta tako debela?“

„Vsi so tako debeli,“ je odgovoril Andraš, „vseh pet. To je tako pleme.“

„Kaj pleme?“ ga je zavrnil orožnik. „Nobeno pleme ne more biti debelo, če nima kaj jesti.“

Andraš Jokl je dejal, da on ne misli tako. Ne bo govoril o svojih, spomniti jih hoče na Knapovo v vasi. Pri Knapovih živijo slabo, punca pa je le tako debela, da ni moči povedati. Ali orožnika nista hotela ničesar slišati o Knapovi punc. Postajala sta nekam nestrpna in vse je kazalo, da sta prišla z nekimi nameni. Kakor nalašč so se prignali takrat po klancu Draš, Peter in Tonč. Tik pred bajto so zagledali orožnike in utihnili. Tiho so se postavili drug za drugega, enako debeli, eden bolj kakor drugi, in se z napetimi očmi zazijali v orožnika. Oče je sedel na pragu in ničesar rekel.

Orožniku je spreletel preko obraza lahen nasmeh. Zapel je z glasom in pokazal na najstarejšega med trojico, ki se je pripodila po klancu.

„Kako ti je ime, mali?“ ga je prijazno vprašal.

Mali je pogledal na očeta.

„Povej!“ je rekel oče. „Kako ti pravimo?“

„Drašek.“

„Stopi no bliže, Drašek,“ ga je vabil orožnik. „Kaj pa ješ, Drašek, da si tako debel?“ Orožnik je pristopil k njemu in ga prijel za napeta in razžarjena lička.

„Polento in krompir, reci,“ mu je zaklical oče. Oba orožnika sta se zganila, kakor da bi se ne vem kaj zgodilo.

„Naj pove mali sam!“ je zapovedal strogo drugi orožnik in obstal s pogledom na Andrašu Joklu.

„Polento in krompir,“ je rekel zdaj Drašek in utihnil.

„Ali ne jeste nič drugega?“

„Polento in krompir,“ je ponovil mali.

„Kaj pa imaš najrajši, Drašek?“ ga je vprašal drugi orožnik.

„Polento in krompir,“ je odgovoril Drašek.

„Ali hodiš v šolo?“

Mali je odkimal in znova ponovil: „Polento in krompir.“

„Aha!“ se je začudil orožnik in pokimal drugemu. Pogledal je proti Andrašu Joklu, ki je zrl nekam brezbrizno v otroke, kakor da bi se sploh ne menil, kaj govorijo. Tudi takrat se ni zganil, ko je eden orožnikov rekel: „Dobro jih je naučil.“ Napravil se je, ko da ga ne sliši.

„To je res, mali Drašek, da jeste polento in krompir,“ je znova začel orožnik in ga pobožal pod bradico. „Polento in krompir in kokoši, a?“

Mali ga je gledal, samo gledal. Orožnika nista mogla ničesar več iztisniti iz njega. S praga je pripomnil Andraš Jokl: „Otrok se boji.“

Oba orožnika sta nekaj zamomljala, rekel pa ni nobeden nič na glas. Pustila sta Draška in ona dva, ki sta pridivjala z njim, saj sta bila manjša ter se obrnila k Francu, ki je zibal malega Zepa. Franc je bil za pol glave višji od Draška. Tudi on še ni hodil v šolo. Vprašala sta ga, če mu dišijo kokoši in če jih kaj dostikrat jedo. Ali tudi Franc ni vedel o kokoših prav tako ničesar, kakor ni vedel Drašek.

„Ali sploh veš, kaj so to kokoši?“ ga je vprašal orožnik, ki se je začel jeziti. Otrok je odkimal. Mlajši orožnik mu je opisoval kokoši, kake so, da nesejo jajca, ali mali je ves čas majal z glavo. Nazadnje je zajokal, orožnika nista ničesar več spravila iz njega. Ko ga je eden orožnikov stisnil za lice, kakor da bi hotel otipati, od kod ima fant to maščobo, je fant še huje zatulil.

„Kaj naj fant ve o kokoših, ko jih nimamo. Siromaki smo siromaki,“ je potožil Andraš Jokl.

„Na graščini pa so imeli kokoši, kaj Jokl?“ je rekel starejši orožnik in stopil na podsek.

„Tam je bilo kokoši ko perja,“ je dejal Jokl in pokimal. „Če se ne motim, jih je bilo nekaj nad petdeset.“

Kako pa ve on za vse tako podrobno, sta hotela vedeti orožnika. Kaj bi ne vedel, če je bil tam za konjarja. Tačas, ko se je Andraš menil s starejšim orožnikom o teh rečeh, je odšel mlajši v bajto in obrnil vse lonce. Razbrskal je pepel v gašperju, ko da bi iskal ognja v njem in si nameraval nažgati cigareto. Zanimalo ga je celó podstrešje. A tudi od tam se je vrnil z dolgim obrazom. Isto je bilo na ognjišču. Nikjer nič.

Andraš Jokl ju ni nič vprašal, kaj bi hotela. Ni bilo prvič, da so prišli na vsem lepem orožniki in stikali po bajtah.

„Zdaj pa povej, Jokl, kako je bilo z onimi kokošmi na graščini?“ ga je vprašal orožnik.

Andraš ga je pogledal in skoraj začudeno vprašal: „S kakšnimi kokošmi?“

„Ki si jih vzel ponoči od sobote na nedeljo!“ je povedal trdo orožnik in pristopil bliže.

Andraš Jokl je poskočil in začel strahovito vpiti. Kaj, on da bi graščini kokoši kradel? Odkar so ga v soboto odposlali iz službe, se ni še nikamor ganil. Kaj pa vendar hoče graščina? Najprej ga vrže na zimo iz službe, zdaj pa še orožnike pošilja nadenj?! Otroci so se postavili vsi preplašeni za Jokla in se začeli cmeriti. Štirje debeli obrazki so postali krvavordeči in napeti. Prebudil se je tudi mali Zep v zibelki in zavreščal. Brcal je z nogicami, da se je ves razgalil in da se je zibelka pozibavala.

Starejši orožnik je pogledal proti otrokom in jim povedal, da bosta odgnala očeta, če ne bodo povedali, ali so jedli kokoši ali ne. Opravila pa nista ničesar drugega kakor to, da so zagnali debeluharji strahovit vrišč in začeli kričati:

„Polento in krompir... polento in krompir...“

Orožnika sta jih poslušala, nazadnje pa sta dala puški na ramo, se obrnila in odšla. Andraš Jokl pa je sedel na štor za sekanje drv pred bajto, kajti na prag, kjer je sedel popreje, ni več sijalo sonce. Tudi malega Zepa je zanesel s podseka na tratino, da je lahko sijalo sonce nanj. Andraš je ljubil vedno sončno toplino, mogoče zato toliko bolj, ker je vedel, da je to zadnje sonce v grabi. Dober mesec še, pa ne bo več sonca. Sonce je polovica življenja, je mislil Andraš Jokl, ko se je grel na njem ter gledal otroke, ki so se preganjali po tratini, sonce in... Ni se mu dalo, da bi razmislil do konca.

Minil je dober mesec in za njim še eden. Andraš Jokl se je potikal za delom po pohorskih kmetijah in prihajal na občino, nikjer ni ostal malo več časa, nikjer se ni mogel vgnezditi, kakor se je nekdaj na graščini. Skraja ga je grizlo, kar je graščina napravila z njim, sčasoma pa mu je postajalo vseeno. Ko mu je graščina odpovedala bajto, se ni niti razburil več. Andraš Jokl se je vdal v usodo. Enkrat bo vsega konec, je mislil počasi ter bil vesel, če je lahko prinesel malim kaj za pod zobe. Mali so jedli, da jih je bilo lepo gledati; če bi jim le Andraš Jokl imel kaj dajati. Mali so mu hodili največ po glavi. Prihajali so na svet drug za drugim in rasli na vse strani, da bi imel tudi ljubi Bog veselje z njimi, če bi se kdaj utegnil ozreti v pohorsko grabo in poiskati bajto. Bajta v grabi je bila tako tesno povezana z vsem njihovim življenjem — z Andraševim življenjem, z življenjem Andraševe žene in njunih otrok, da bi bilo resda nekaj povsem nemogočega, če bi moral Andraš izpod njene strehe. Andraš Jokl se je ob takih dnevih, ko se ga je loteval obup, zavlekel v Šimenkovo krčmo, naročil pol litra mošta, se razgledal po zakajeni izbi, spregovoril s kom kako

besedo, nazadnje pa se predal svojim mislim. Nikoli ni sanjal o tisti koči v grabi, bila je njegova, kakor je bila njegova žena in kakor so bili njegovi otroci, ki sta jih imela s to ženo. V tej bajti so spali, se razgovarjali in se menili, kaj se je zgodilo v vasi ali na graščini, v njej sta lahko bila z ženo sama, kadar se jima je zahotelo. V bajti so imeli otroci svoj dom. Rodili so se v njej in bila je njihova, in to zdaleka bolj njihova kakor graščinska. Če bi jih vrgli iz nje — tako prijetno, zakajeno in toplo je bilo pozimi v bajti — bi bilo podobno, če bi jih sredi zime vse slekli in jih postavili na sneg.

„O, Jokl?!“ se je na glas začudila Šimenkova dekla, ko je stopila v krčmo ter ga zagledala tako samega pri moštu. „Pa sem slišala, da se selite?“ ga je vprašala, ko da bi uganila njegove misli.

Andraš Jokl jo je pogledal, bilo mu je sitno in je odkimal. Dekla je odšla in odnesla s seboj tisto svežino, ki jo je prinesla s sabo v zatohlo krčmo.

„Kaj vse ljudi skrbi?“ je mislil Andraš. Znova bi se predal razmišljanju, če ne bi zaslišal zasopljenega govorjenja v veži. Neki otrok — po glasu je spoznal, da je bil Franc — je spraševal deklo, če je on, ata, Andraš pri Šimenku. Dekla je sunila z nogo vrata, da so se odprla in zaklicala:

„Heja, Andraš, atek — sinko! Kaj mu dajete, da je tako napihnjen?“

Franc je obstal med vrati in si ni upal naprej. Oči je imel krvave, ko da bi jokal.

„Kaj je, Franc?“ se je oglasil Andraš; dobro se mu je zdelo, da je dekla pohvalila otroka.

„Domov pridite,“ je začel Franc in postal, ker mu je pošla sapa. „Hitro morate domov. Graščinski so prišli. Odpeljati nas hočejo...“

Malemu Francu ni bilo treba dokončati, kajti naslednji trenutek je bil Andraš Jokl na cesti. Otrok se je pognal za njim in ga klical, a dohitel ga ni več. Za vaškimi hišami so mu odpovedale noge. Sédel je na kamen, da bi si odpočil, in zajokal. Očeta ni bilo nikjer več.

Andraš Jokl je tačas bežal skozi grabo. Srečaval je voznike in mrmraje odzdravljaj, če ga je kateri ogovoril. Pot skozi grabo je zavijala in bila do gležnjev blatna; dežilo je, a graščinski so orali od jutra do večera blato po njej. Vlačil je noge iz luž in mislil edino še na bajto. Vse je zagledal spotoma — graščinske voznike, občinskega tajnika in tiste občinske odbornike, brez katerih se ni moglo nikoli ničesar zgoditi v občini. Obenem je bilo v njem neko občutje strahovite krivice, ki se mu dogaja, že od takrat, ko ga je graščina vrgla iz službe. Andraš Jokl je včasih konjaril na graščini, oženil se je in imel otroke; do smrti bi lahko živel v miru in se prebijal iz dneva v dan, kakor se prebija na stotine Pohorcev; znenada pa mu je graščina odpovedala službo, da se je moral potikati po kmetijah in sanjariti po krčmah o bajti in o tem, kar bi lahko dal otrokom, a ni mogel dati.

A zdaj so prišli, da bi mu odpeljali kložjo. Za Andraša Jokla je bilo tole preveč. Začutil je solze na licih, obrisal je te solze in zaklel. Nihče se ne bo več igral z njim. Kakor mu je zadnje mesece postajalo nekam vseeno, kako bo z njim, tako mu je postalo vseeno zdaj zaradi ljudi, ki so prišli z vozom. Pogledal je v vodo, ki je drla kraj ceste in se penila čez skalovje in jezove pred žagami, in se zaziral v mokro drevje, ki je žalostno viselo čez cesto, ter napravljalo dan strahovito klavern. Na otroka, ki je zaostal, ni niti enkrat pomislil.

Andraš Jokl se ni nikoli v življenju spominjal, kako je pretekel vse klance do bajte, pač pa mu je ostalo jasno na dlani, kar je zagledal pred bajto in kar se je potlej zgodilo.

Na hodniku je stala Andraševka, držala otroka na rokah in vpila, da ga bo treščila na kamenje pred bajto, če bo stopil kdo v bajto.

„Pa nas naj ima graščina na vesti!“ je vpila. „Saj to ni nikako življenje več. Raje sem z otroki mrtva kakor živa!“

Občinski mož je stal pred bajto in ni vedel, kaj bi ukrenil. Bilo mu je nerodno, Andraševka je hodila včasih k njemu na delo. Skraja jo je miril, a nazadnje spoznal, da bi bila vsaka beseda zaman. Ženska se je razkričala, bila je razdivjana kakor preganjana živina, kaj lahko bi se zgodilo, da bi napravila kako neumnost, da bi pogrnala otroka s hodnika. Marolt je bil star občinski mož, dosti je že napravil skozi življenje, z ženskami pa si ni bil nikoli na jasnem. Okoli koč so stali trije Andraševi otroci, ki so kričali na vse pretege, kakor da bi jih kdo deval s kože. Razbežali so se, ko so prišli graščinski z voznikom, kakor preplašena divjad. Edini občinski tajnik je ohranil mirno kri; mlad kakor je bil, je skoraj z nasmehom zrl na vse, kar se je dogajalo okoli njega, zamahnil od časa do časa s papirji in hotel kaj povedati. A ker ga ni nihče poslušal, je zamahnil še enkrat ter utihnil.

Andraš Jokl je planil mimo voza v bajto. Dolgo ga ni bilo iz nje. Ko se je prikazal, je imel v rokah sekuro in zavpil:

„Naj se samo dotakne kdo kložje!“

Ljudem pred bajto ni kazalo drugega, kakor da so obrnili voz ter odšli iz grabe.

Zvečer se je zbrala vsa Andraševa družina, vseh pet, okoli matere v kuhinji in se menila ali pa poslušala, kaka nevarnost je visela nad koč. Plamen iz peči je metal krvavo svetlobo na pet debelih kljunov, ki jim to noč ni bilo prav nič za polento in krompir. Mati jo je skuhala, a jedel je ni nihče. Samo mali Zep je strahovito vreščal. A to je bilo od tega, ker se je mati razburila ter je mali Zep pil njeno mleko. Materi se je mali Zep smilil, otrokom in Andrašu ne; oni so bili še vedno z mislimi pri onem, kar se je godilo čez dan. Mali Zep je lahko vreščal.

Prvi se je oglasil Drašek; vprašal je:

„Kaj ne bomo smeli biti več tu?“

Nihče mu ni odgovoril. Ta „tu“ je pomenil zanj to bajto, skozi katero je pozimi resda pihalo, je pomenil te klanke, skalovje nad bajto in v potoku, gozdove, koder je nabiral Drašek gobe, je pomenil skratka Draškovo življenje. Brez tega „tu“ bi Drašek težko živel.

Drugi se je oglašil Franc.

„Zakaj ne bomo smeli biti več tu?“ je vprašal in se razgledal po očetovem in materinem obrazu. Oba obraza sta bila negibna, suha, plamen iz peči je plesal po njima, zganila se pa nista. Nič mu nista odgovorila. Franc je lahko sam razmišljal o tem „tu“.

Peter in Tonč se nista oglašila. Onadva sta se popreje jokala ter bila sedaj trudna. Nista še vedela, kaj se pravi „tu“; komaj da sta slutila.

Teden dni pozneje pa sta prišla z graščinskim voznikom, občinskim tajnikom in občinskim možem, orožnika. Andraš Jokl ju je spoznal na prvi pogled; bila sta ona dva, ki sta poizvedovala pred meseci, kdo bi pokradel graščini kokoši. Otrók ni bilo doma; prišli so šele, ko so voznik in starša sama nosili na širok voz deske in slamo, na katerih so ležali v bajti. Preplašeni so se zazrli v to, kar se je dogajalo, Franc in Drašek nista vedela, ali naj jočeta. Vse se je godilo tiho, kakor če bi spravljali mrliča iz bajte. Dan v grabi je bil naspol svetel, na bajti je viselo žalostno in mrzlo jesensko vreme; nič topline ni bilo nikjer več. Orožnika sta stala ob vozu ter si od časa do časa ogledala kako reč, ki sta jo starša prinesla iz bajte. Voz je bil prevelik, trikrat prevelik za Joklovo kložjo. Otroci niso bili več v napoto starejšim ter so lahko hodili po bajti. Stene so bile kakor izropane, nič več ni bilo na njih tistih tisoč domačih malenkosti. Kazale so razpoke, ki so bile popreje skrbno prebite s pisanimi podobami iz štacune.

„Gremo!“ je zaklical zunaj voznik.

Mati se je spravila na voz z malim Zepom v naročju. Otroci so pritekli iz bajte. Razpostavili so se okoli naspol naloženega voza. Voznik, ki je bil kosmat po obrazu, se je nasmehnil in pograbil Petra.

„Hopla, lauženk!“ je zaklical in ga zanesel v velikem loku na voz.

Mali Peter je zacvilil, ko mlada mačka, če jo stisneš, in se krčevito oprijel za garce na vozu. Preden se je prav znašel, je že napravil Drašek podoben lok. Na vozu se je trdno oprijel Petra. Potlej sta prišla za njima Tonč in Franc.

Voznik se je na glas zasmel in povedal:

„Jih imaš še kaj, Andraš? Še bi jih šlo pet na voz.“

Oče ni odgovoril vozniku; zapel si je srajco na prsni in zaklical otrokom:

„Dobro se držite!“

Orožnika sta odšla naprej po grabi in jih pustila same; tudi občinski mož je odšel z njima. Voz se je zganil. Otroci so se krčevito oprijeli garc in kložja na vozu; strahovito so se bali, da jih ne bi vrglo z voza, ki se je zagugal preko klanca. Pa se ni nič zgodilo; samo Draška je vrglo na tla,

da je še enkrat zacvilil. Potlej se je voz skoraj enakomerno gugal in jih peljal v grabo. Za vozom je šel samo oče. Za trenutje se je ozrl nazaj preko izkrivljene rame, ko da bi se spomnil na kaj, ko da bi bil kaj pozabil. Tudi otroci so se ozrli na bajto. Odprta okna so gledala mrtvo v klanec, kamor jih je peljal graščinski voznik. Bajta tam zadaj je bila brez življenja.

Drašek se je nasmehnil, kdo bi vedel zakaj. Nasmehnil se je pač. Mogoče se mu je zdelo imenitno, da se pelje; kajti Drašek se še ni nikoli v življenju peljal; kvečjemu se je vesil na vozove. Ali zadnje je bilo vedno nevarno; lahko si prišel pod voz, s čimer so te strašili starejši, ali te je pa udaril voznik z bičem, kar je bilo verjetnejše. Vozniki so bili veliki ljudje, ni se bilo dobro igrati z njimi. Zdaj pa je Draška kosmati voznik sam dvignil na voz in Drašek se je peljal. To je bilo vsekakor več kakor imenitno. Kdo se ne bi nasmehnil? Drugi se je nasmehnil Peter, za njim Tonč, tretji pa Franc. Ni si mogel kaj, smeh mu je pač ušel. Nazadnje so se vsi nasmehnili. Tudi voznik, ki je tibal konje zraven voza, je raztegnil svoj obraz. Dobro se mu je zdelo, da se otroci smejuje, da so dobre volje. Potlej so gledali na očetov obraz, če se bo še on nasmehnil. Oče pa je gledal v blatno cesto in se ni niti enkrat ozrl na nje. Imel je svoje misli; vendar zdaj otroci niso mogli misliti nanj. Peljali so se; voz se je lepo gugal, da so butali drug v drugega kakor polne in naphane vreče in vedno se je izsipalo nekaj smeha iz teh debelih vreč.

„Kaj norite?“ je rekla mati in se ozrla s prednjega dela voza na nje, ki so stali zadaj in se oklepali garc. Otroci so se za hip zresnili, ali Franc se je skoraj prehudo zresnil, da je postalo smešno ter so spet vsi bruhnili v smeh. Vsi so čutili, da jih je mati bolj tako posvarila, ker je pač morala nekaj reči.

Voz se je prevesil čez klanec, da je moral voznik prijeti za ročico. Pogledal je preplašeno Andraševe štiri na vozu, kakor da bi se voz res menil prekopicniti; a je napravil to samo za to, da bi se Andraševi štirje prestrašili. Ti se pa niso; ko so konji izpeljali iz klanca, so se nasmehnili kosmatemu vozniku. Bajte ni bilo videti nikjer več. Ostala je v grabi. Andraševi so se peljali ob potoku in si kazali, kako je voda drvela čez skalovje. Srečavali so znance iz pohorske grabe, jim mahali z rokami, jih klicali in se jim smejali. Voz se je gugal mimo vseh tistih žag in se prigugal končno na veliko cesto. Voznik je skočil na voz in udaril po konjih, ki so začeli teči. Bilo je imenitno in smeha vredno. Še malo, pa so bili pred občino. Voz se je ustavil, okoli njega pa se je nabralo polno lauženkov. Kričali so jim na voz, oni so pa z voza kričali na nje. Mimo so hodili ljudje, videli revščino na vozu in se spraševali, čigavi so otroci na vozu.

„Joklovi.“

„Kako, Joklovi?“

„Joklovi?“

„Da, Joklovi! Tistega grbastega Jokla otroci so, Joklovega Andraša.“
„Ali je to mogoče, da bi imel tisti človek take patrone? Saj ga samega nič ni...“

„Zakaj pa so jih pripeljali iz grabe?“

„Graščina jih je vrgla iz koč. Na občino so jih pripeljali.“

Ljudje so postajali okoli voza in se posmihali otrokom, ki so skakali po vozu. Drašek, ki si je vedno upal največ, čeprav je bil mlajši od Franca, je prijel celó za vajeti in zavpil:

„Tibo, tibooo!“

To je lahko delal, ker ni bilo ne voznika in ne matere in očeta pri vozu. Odšli so na občino. Desni konj je nastavil uho, a ga kmalu povesel. To je bilo smešno in otroci so se lahko smejali. Še so kričali:

„Tibo, tibooo!“

Iz občinske hiše je prišla stara Toplečka; zagledala je čudni voz pred občino in obstala. Revščino so od nekod pripeljali na vozu; nič takega ni bilo to za staro Toplečko, dosti revščine je že videla v življenju in sama je je bila vajena. Ali stara Toplečka se je začudila nečemu nenavadnemu, česar v življenju še ni videla, kljub temu, da so ji že oči precej opešale. Na kupu revščine so stali štirje otroci, zapovrstjo kakor piščali pri cerkvenih orglah, sami fantje, le da niso bili tako tenki, ampak debeli kakor angeli na farnem oltarju, ter kričali, skoraj peli z debelimi glasovi. Toplečka je morala stopiti bliže in si pobliže ogledati „debele pare“, kakor je rekla. Pri vozu je zvedela od ljudi, kako in kaj je z njimi in čigavi so.

„V šupo jih bodo djali?“ je povedal nekdo.

„V šupo, jezusna, kaj bodo v šupi, tam še gašperja nimajo! Sirote bodo lačne.“

Iz občinske hiše so prišli župan, Joklova dva z Zepom in blagajnik. Jokl se je jezil, da so se otroci pri priči prenehali smejati. Blagajnik je pogledal po otrocih in povedal, da jih v šupo ne morejo dati.

„Stara Toplečka je tu, sama je v občinski hiši, pa jih naj ona vzame pod streho.“

Stara Toplečka je bila za to, in tako sta se vselila Joklova dva s svojimi petimi k stari Toplečki za prvo silo, kakor je dejal blagajnik, dokler se ne bi našel kak kot za nje.

Andraševi trije starejši — razen Tonča, ki še ni toliko razumel, da bi vedel, da je v tuji hiši — so se plašno razpostavili okoli matere, ki je sedla na nizek stol in se razjokala.

„Težko je, sirota!“ ji je govorila stara Toplečka in jo tolažila. „Kako je malemu ime?“

„Zep,“ je povedala mati.

Tudi starka je imela Zepa; zrastel je in se izgubil v svetu. Na stara leta je ostala sama. Nikogar ne bo po njeni smrti, ki bi se spomnil na njo.

Vendar se stara Toplečka ni jokala, pogledala je voden v steno in zmajala z glavo. Potlej je zagledala ostale štiri Andraševe in rekla, da še tako debelih fantov ni videla. Otroci so morali bliže in povedati imena. Bili so Franc, Drašek, Peter in Tonč.

„Ah,“ je rekla starka, „tega si tako ne bom zapomnila. Saj je eden debelejši od drugega, kdo bi si jih zapomnil in jih razločeval.“

V izbi je bilo toplo. Andraševa je morala prinesiti zibel k peči, da ne bi mali Zep zmrznil. Toplečka je pripravila mleko in mati ga je morala skuhati Zepu, da ne bi bil lačen in ne bi umrl.

„Pri malem ni kar tako, treba je paziti nanj,“ je govorila starka. Ves čas je hodila po izbi in ni niti za trenutek mirovala. Poiskala je globoko v predalu nekaj, kar je bilo videti zelo staromodno in v kar je morda oblačila svojega Zepa, ko je bil še Zepove starosti. Ali reč je bila topla. Dala je jopico Andraševi in Andraševa je morala takoj preobleči Zepa, čeprav se je branila in omenila, da bi bilo škoda oblačiti Zepa v tako lepe reči. Zep ni vaju takih oblek, zrastel je v pohorski grabi. Starka pa je ni poslušala. Še tisti večer je moral nanositi Andraš vode. Segreli so jo na gašperju in vlili v škaf. Slekli so malega Zepa in ga potisnili v vodo. Otrok je zavekal, a se navadil in pričel čofotati po vodi. Okoli škafa se je napravila velika mlaka, skoraj celo morje. Andraševa se je opravičevala. Če bi Zep počenjal take v bajti, bi bilo drugače; še zmenila se ne bi. A tu so bili v tuji hiši.

„Naj le čofodra,“ je rekla starka; „majhen je. Kdo bi mu zameril, če je živ. Moj Zep se je tako rad kopal, vedno se spominjam. Kje je zdaj...?“

Zamislila se je in prenehala z zgodbo.

Tačas je sedel Andraš na postelji, ki jo je napravil v kotu. Ni smel iz izbe; moral je počakati, da bi ženski skupali otroka. Lahko bi potegnili mrzla sapa po nagem otroku, a otrok bi se prehladil in umrl. Stara Toplečka je privlekla vse svoje odeje iz velike skrinje in napravila ležišča po hiši. Andraševka se ni več opravičevala; s starko sta se razumeli, kakor da bi bili že od kdo ve kdaj skupaj. Edini Andraš ni rekel nobene; kvečjemu je poklical Draška ali Petra, da bi mirovala. Niso bili doma v bajti, bili so v tuji hiši. Mislili bi naj na to.

A z Andraševimi petimi ni bilo tako kakor z Andrašem. Oni so si drugo jutro, ko je Andraš stal pred občino in čakal na delo, že peli. Najglasnejša sta bila Drašek in Franc. Kmalu sta vse pretaknila po izbi, starka jima je celo sama marsikaj razkazala. V skrinji je imela orehe; vsi štirje so morali nastaviti klobuke ali žepe, v kolikor so jih imeli. Za nje se je življenje zasukalo. Nekaj dni zatem je starka vlegla. V izbo so začeli prihajati ljudje; ostajali so pri starki in znova odhajali. Menili so se s staro Toplečko o Andraševih petih in jih božali.

Neki dan pa je stara Toplečka zaspala. Ni se zbudila, pa naj so otroci še tako skakali po izbi in se drli. Franc in Drašek sta odšla po mater, a

sta se popreje stepla med potjo z vaškimi „lauženki“, preden sta jo našla. Vrnila sta se domov — vsa obtolčena — z dvema velikima in rdečima jabolkom. Stara Toplečka je še vedno spala. Franc je položil jabolki na odejo, Drašek pa je potegnil starko za roko, da bi se prebudila in videla, kaj sta ji prinesla. Ali starka se ni hotela prebuditi, niti zganila se ni... Ko se je vrnila na večer Andraševa, je bilo vseh pet okoli stare Toplečke in kričalo v njo.

„Jezus!“ je zavpila Andraševa in jih začela pehati od postelje. Stara Toplečka ni več živila.

Za pogrebom je šlo vseh pet Andraševih. Zepa je nesla mati v naročju. Nič niso jokali, saj niso vedeli, zakaj naj bi se jokali. Tudi ljudje na pogrebu so imeli zadovoljne obraze. Stara Toplečka je zapustila vse Andraševim petim. Stara Toplečka je bila stara ter se je umaknila, ko je prišlo Andraševih pet mladih. Otrokom se to ni zdelo nič takega; saj jih je imela Toplečka rada. Mati jim je govorila, da ji morajo biti hvaležni, Andraševi štirje — peti še ni imel cele pameti — pa še sploh niso vedeli, kaj bi bila hvaležnost. Imeli so nekje dom, topel dom, in lahko so spali na topli starkini postelji. Stara Toplečka je vse življenje čakala nanje — dosti jim je pripravi la tačas — ko so pa prišli, je lahko odšla...

Josef Hora

Krila

Krila, imeti krila! V višino
dviga se brod in izginja kot zarja.
Vse zanaša, ne zanese edino
krmarja.

Šumi daljava kot čaša vina
k Bogu, k svetu brezčasnemu naproti.
Če vse te pozablja, se te spominja
ta, ki te nosi na peroti!

Iz zbirke „Tvoj glas“ (1931).

Prevedel dr. T. Debeljak

Ivan Cankar

(Ob dvajsetletnici njegove smrti.)

Smisel Cankarjevega velikega slovstvenega dela je ta, da je Ivan Cankar s preroško bistrovidnostjo zajel v svojih umetninah tragično zmedo našega naroda in človeštva v desetletjih pred svetovno vojno. Po razsežnosti in globini notranjega pogleda se Cankar ne loči samo od naših pesnikov in pisateljev, temveč tudi v svetovnih slovstvih je malo mož, ki bi tako do dna poznali svojo dobo ter bi si upali s Cankarjevo odkritosrčnostjo razkriti njene rane in pokazati na smrtno bolezen, ki preti ugonobiti vso človeško kulturo in s tem seveda tudi vse človeštvo. Veličina Cankarjeve umetnosti in njena reformatorska globina pa postane še očitnejša, če pomislimo, da je Cankar kljub metafizični bistrovidnosti in preroški ogorčenosti izražal v življenju in v delu strastno ljubezen do človeka, naroda in človeštva. Neizmerna svetlost je v Cankarjevih opisih domače zemlje, v prikazovanju dobrote in trpljenja človeka, ki živi na tej zemlji. Celó v upodabljanju duhovne gnusobe, socialnega suženjstva in narodnega vetrnjaštva domačega človeka čutimo zatajevano, a silno ljubezen. V tujih slovstvih, morebiti tudi v domači literaturi, imamo ljudi, ki prekašajo Cankarja po absolutni nadarjenosti in umetniški moči, toda Cankar je naš najboljši kritik preživelega življenja in klicar k novim življenjskim oblikam. Cankar ni poenostavil življenja, kakor so trdili kritiki, temveč je razgnal z genialno silo prevare in samoprevare, ki nam zastirajo pogled na njegovo bistvo in smisel življenja.

Cankarjevo slovstveno delo je po zasnovi in izvedbi jasno do poslednje črke. In vendar je moral Cankar vse življenje trpeti pod groteskno, nečloveško igro svojih kritikov, ki so trmoglavó od dela do dela trdili, da so Cankarjeva dela nerazumljiva, da nikdo ne ve, kaj prav za prav hoče, koga napada, koga hvali, skratka, da je njegova umetnost daleč od resničnega življenja, bolj sanje kakor pa z umetniško silo objektivizirana resničnost. To so poudarjali tolikokrat in s tako navidezno prepričanostjo, da so si naposled verjeli sami. In pohujšali so celo ljudi, ki so se dobro zavedali, da se jim pri branju Cankarjevih del jasni pogled na mračni prostor, v katerem se vrši tragedija človeškega življenja. Ta strahotna igra, ki jo človeška družba uprizarja, kadarkoli se dvigne iz nje človek-reformator, je bila za Cankarja še posebno poniževalna in boleсна, ker je bil prepričan, da ustvarja tako preproste in jasne vidike na življenjsko resničnost, da bi ga mogel razumeti otrok. Ves svet se mu je namreč razodeval kot neizmerno torišče silnih načel: sovraštva in ljubezni, dobrote in krivice, siromaštva in bogastva, skratka Cankar je prežil strašno prepletenost in zapletenost modernega življenja v jasni svet pravljicega dogajanja, kjer je vsaka oseba

določen glasnik nekega življenjskega odnosa in kjer ni nobenega dvoma, kje je luč in kje je tema, kje pravica in kje krivica. To jasnost je Cankar dosegel tudi s tem, da se je v slogu in v splošnem občutju naslonil na forme klasične pravljice in alegorije. Primerjaj tip njegove pokrajine, oziroma zemeljskega prostora, v katerem se dogajajo njegove zgodbe (dolina šentflorjanska, Klanec, Dunaj, Rožnik itd.), kakor tudi stalne tipe, ki so nosilci pozitivnih pa tudi negativnih načel (otroci, mladi, umirajoči poetje, potepuhi, berači in brezdomci, trpeče in požrtvovalne matere, resignirani revolucionarji, blebetavi rodoljubi, zlobni župani, kralji na Betajnovi itd.).

Lažno ogorčenje, ki bije iz kritik Cankarjevih del, je tem sramotnejše, ker moremo razbrati iz njih prav nekaj drugega kakor to, kar so hoteli kritiki dokazati. Kritiki so natanko razumeli sleherno Cankarjevo misel in podobo. Skušali pa so s svojo hinavsko zmedo odvrniti Cankarjeve udarce od družbe ter so se tako vdajali v službo oseb in razmer in ustanov, ki so dušile, zastrupljale in morale najpozitivnejše kali slovenskega narodnega življenja. Zato so se skoraj vsi Cankarjevi kritiki tako trudili, da bi napravili iz neustrašnega reformatorja in vojščaka za pravico — zapoznelega Dona Kichota, ki maha po praznem grmu, misleč si, da se bojuje z orjaškimi sovražniki človeškega rodu. Zvesta tovarišica oziroma mati vse te ostudne gonje pa je bila slovenska meščanska družba, obeh taborov, ki se je s Cankarjevimi deli ob gotovih prilikah rada postavljala, ki pa ni imela zanj ne kruha ne dostojnega življenjskega mesta, temveč ga je zlohотно pehala v bohemstvo, v siromaštvo in prezgodnjo smrt. Hinavski je vsak izgovor, češ da Cankar ni kazal v življenju nobene meščanske čednosti ter da je bil že po naturi odločen za to, kar je prejel od naroda. Tudi izgovor, da mu je bilo življenjsko trpljenje vir in navdihnjenje najlepših del, je neusmiljen, zlasti če pomislimo, da danes vsaj v besedi ocenjamo Cankarjevo delo kot temelj, na katerem stoji baje naša kultura današnjih dni.

Kakšne so bile življenjske in duhovne osnove, iz katerih je zgradil Ivan Cankar svetišče svoje umetnosti? Ali se je mogoče danes, ko počiva njegovo telo že dvajset let v grobu, približati onim silam, ki so se tako skladno spremenile v njegova slovstvena dela? Telesno in duševno je Ivan Cankar zrastle iz trške obubožane obrtniške rodbine. Že njegov stari oče Jakob je bil najboljši vrhniški krojaški mojster. Tudi njegov oče Jože je bil krojač, ki pa se je na prigovarjanje nekega vrhniškega trgovca lotil trgovine ter postal v svoji neizkušeni in dobrodušnosti kmalu žrtev svojega zapeljivca. Cankarjeva mati Neža je bila močnejšega značaja kakor oče in je zlasti po moževem gospodarskem polomu prevzela skrb za družino na svoje šibke rame. To jo je tudi strlo, da je umrla že 1897, ko se je Ivan najbolj krčevito boril za podobo svojega bodočega življenja. Telesna in duhovna dediščina, ki jo je prejel od staršev, je Ivana Cankarja že zgodaj gonila v slovstveno delo. Že oče je bil sanjač, ki se je po gospodarskem

polomu najrajši skrival v strastno branje in rahlo alkoholno omamljenost, mati pa je videla v sinovih pesniških poskusih poroštvo njegove velike bodočnosti, v kateri bo rešil rod in dom, saj je še na smrtni postelji prebirala rokopis Ivanove Erotike, katero je imel škof Jeglič za tako pohujšljivo, da jo je moral sežgati. Razžaljeno Cankarjevo samoljubje, ki ga je grenila še neka telesna nepravilnost, revščina in razkroj doma, pesniško berilo in nepodkupljiva ter neprevarljiva mlada duša — kje bi mladenič s takšnimi doživetji v takratnih slovenskih socialnih in kulturnih razmerah našel druge sprostitev in utehe, če ne v poeziji. Saj je bila ta za nadarjenega slovenskega mladeniča ono torišče, kjer je lahko tekmoval s sinovi srečnejših narodov. Smer Cankarjevemu mladeniškem pesniškemu delu so dajali najrazličnejši dogodki: dijaški pesniški krožki, razmere v dijaških stanovanjih in v šoli, v počitnicah pa opazovanje vrhniškega malega življenja, v katero je Cankarja spočetka mikalo in kjer je iskal zlasti utehe za prebujajoče se erotično življenje, od katerega pa se je razočaran in ogorčen vračal na klanec, s katerega je kmalu začel spoznavati svet in življenje v njegovih resničnih obrisih. K temu se je pridružila še zgodnja duhovna in genialna sila, s katero je mogel Cankar dati vsakemu doživetju adekvatno pesniško podobo.

Tudi politične, kulturne in socialne razmere v Sloveniji in v Evropi so bile takšne, da so dajale Cankarjevim prvotnim doživetjem določeno pot. Povsod v Evropi se prebujala nova umetnost. Filozofija in znanost sta mrtvi. Tehnika gospodari, toda kakor da bi se človeški duh še ob poslednji postaji ustrašil tehnične povprečnosti, se vzpenja v velikih umetninah, ki so res že rahlo okužene z negacijo in pesimizmom, pa so morebiti zato še opojnejše.

Ivan Cankar se je moral že po svojem duhovnem in telesnem življenju uvrstiti takoj v začetku pisateljske poti med one, ki smo ostali izven obeh tradicionalnih slovenskih političnih taborov — pozneje je postal delavni član one skupine slovenske socialne demokracije, ki je do svetovne vojske delala na to, da osnuje socialno stranko, ki bi bila živ izraz našega gospodarskega življenja ter krepka bojevnica za svobodno kulturno življenje. Vendar ni bil Cankar nikdar slep za življenjske vrednote ostalih taborov.

Vendar pa vse te določitve in opredelitve ne obsežejo Cankarja človeka in kaj šele umetnika. Morebiti ga nekoliko obsvetijo s te ali one strani, toda ključ do zakladnice njegovih del najdemo samo v njih samih. Ta majhna gora popisane papirja skriva v sebi tragedijo genialnega, svetniškega človeka v pritlikavi okolici. Ta tragedija je še bolj boleča zato, ker sta v Cankarjevem primeru svetnik in okolica zvezana z najtesnejšimi vezmi, skoraj bi lahko rekli, da sta istovetna, čeprav sta si spet bolj vsaksebi kakor življenje in smrt. Kljub burkam, ironiji, zaničevanju, ki ga kaže Cankar v svojih delih rodoljubnemu filistru, čutimo, kako krvavi umetnikovo srce.

Zaničevanje je samo trenuten odziv na gorjupo večno gorje, ki ga čuti Cankar kot sin naroda, v katerem sta zaradi prostorninske tesnosti in številčne neznatnosti tako tesno skupaj zloba in čednost, sovraštvo in ljubezen. Odtod tudi dva obraza Cankarjevega umetniškega in osebnega življenja. Zato govori v njegovih delih satirik, klovn, cinik in sentimentalni čisti brezmadežni človek, odtod prepiri po njegovi smrti, ko si ga laste eni in drugi — oboji z isto pravico in nepravico.

Prvotno pesniško doživetje Ivana Cankarja je zavest, da mora peti in ustvarjati ter da se tako dviga nad žalostno in bolešno vsakdanjost ter da je zato kljub izgubljenemu življenju delavec za narod in človeštvo. Ko ga nadaljnje življenje, zlasti pa malomarna in zlohotna kritika poučita, da je narodu in človeštvu vseeno, če živi in ustvarja ali če umre ter izgine, tedaj se mladostni optimizem zlomi. Cankar začne srdit boj za uveljavljanje umetnika in njegovega dela v družbi.

V prvih pesniških poizkusih kaže Cankar močne vplive mladoslovenskih lirikov: Jenka, Gregorčiča in Levstika, v baladi pa Aškerca, medtem ko je v pripovedni prozi že takoj od začetka samosvoj. Le v snovi se stika s Kernikovimi jarogosporskimi novelami, ko riše vrhniške gosposke tipe, njihove veselice, popivanja, socialna hudodelstva, erotične dogodivščine itd. Toda v izraziti impresionistični pripovedni tehniki, ki se kaže zlasti v slikanju pokrajine, kakor tudi v dramatski razgibanosti in individualni karakteristiki ter v ostri ločitvi dveh svetov, se že kažejo osnovne črte samosvoje Cankarjeve pripovedne umetnosti. Celo osnovni motivi njegove poznejše umetnosti se oglašajo: materinski princip, motiv upanja, ki se kmalu prevrže v motiv hrepenenja, postopna izločitev samega sebe iz množice. To izločitev opisuje v podobi nepotrebnega človeka, ki se spreminja v vagabunda, izgubljenega študenta, očitnega grešnika (v Erotiki), popolnega skeptika (v Knjigi za lahkomišelné ljudi), trpečega otroka in mističnega oznanjevalca narodnega in človeškega vstajenja (Podobe iz sanj).

Ta začetni razvojni štadij je Cankarju pretrgalo več doživetij osebnega in slovstvenega življenja. Najsilnejši izmed njih so: mladostna nesrečna ljubezen, materina smrt in prva leta dunajskega življenja. Motiv nesrečne ljubezni, ki se vrača tolikokrat, zlasti v njegovih mladostnih novelah in dramah, v katerih stoji vedno bogato dekle, ustrahovano od trdega očeta na razpotju med siromašnim fantom ter od očeta določenim, morebiti celo kupljenim ženinom, se pozneje razpreda v opise ljubezni do prostitutke kot nekakega maščevanja za mladostno razočaranje in razpade slednjič v negacijo ljubezenskega življenja sploh. Materina žrtev in njena smrt za rešitev domače rodbine pa je pokazala Cankarju ono plat resničnega življenja, kjer se dogajajo take tragedije kot vsakdanje pravilo in kjer je življenje hiranje in umiranje. Od te rodbinske tragedije mu je splaval pogled na domači vrhniški klanec in odtod na vso slovensko zemljo; na Dunaju pa je odkril,

da je socialno trpljenje delež vesoljne večine človeškega rodu, ki je zaradi dobrote, plemenitosti in neborbenosti prišla pod oblast krute manjšine. Študij evropske literature pa mu je razodel, da so vsi veliki pesniki preteklosti in sedanjosti njegovi zavezniki in da je naloga umetnosti, da priča za duha in da se bori s krivico in nasiljem.

Toda vsa ta doživetja je po svoji moči prekosila usoda njegove prve knjige *Erotika* (1899 l.). Še tri leta kasneje (1902 l.), ko je pisal epilog drugi izdaji *Erotike*, je bila njegova beseda trpeča in ponosna. Da so njegove sanje, kakor imenuje svoje pesmi, doživele tako usodo, ga neizmerno boli, saj so bile usmerjene „v neizmerno lepoto“, kar pa se zdi drugim „neizmeren greh“. Tako je negotov v sebi zaradi te obsodbe, da se razkrije do dna, česar ni nikdar več storil, čeprav se je moral še dostikrat braniti sam. „To so bile sanje, ki sem grešil v njih. Ali tisti človek, ki je sanjal te sanje, je bil v vsem svojem nehanju najpoštenjši, najnedolžnejši in najmiroljubnejši človek na svetu.“ Takrat je morda edinič omagoval v življenju, ali plamena v sebi ni mogel ugasniti, neugasljiv je bil, večna luč.

Vinjeta, ki so izšle tisto leto kakor *Erotika*, so zrelejše. V njih je že priprava na „veliki tekst“. Ne na tekst, ki bi klical h krvavemu upor, temveč na veliki tekst, ki bi razkril „to strašno duševno uboštvo, ki je razlito kakor umazano morje po vsi naši mili domovini“. V Vinjetah se je Cankar že živo zavedal svoje umetniške naloge, da mora razkriti, kako propada v svetu vse, kar je velikega in dobrega, kako zmaguje človeška zver na celotni črti, kako gospodari v slovenskem narodnem življenju nemoralno nasilje poedincev, klik in družbe. Toda Cankar kljub vsemu veruje v zmagovito moč pravice in ljubezni, je torej že takrat v posesti evangelijske resnice in zato pravi krščanski umetnik.

Poskuse takšnega velikega teksta nam je Cankar ustvaril v drami *Jakob Ruda*, v komediji *Za narodov blagor* ter v daljši noveli *Popotovanje Nikolaja Nikiča*. Že to, da se je lotil večjih, v sebi zaključenih umetniških oblik, prav za prav bi morali le sem šteti tudi njegovo začetniško dramo *Romantične duše*, priča, da mu je šlo tedaj za zaključeno podobo življenja. V *Jakobu Rudi* je hotel podati sliko gnilih rodbinskih in moralnih razmer, v tako imenovani boljši družbi, v komediji *Za narodov blagor* pa satiro na politično in javno delo tiste družbe. Obe drami sta se mu ponesrečili. V prvi je tragično krivdo glavnega junaka prepovršno naslikal in utemeljil, *Ruda* je že ob pričetku drame strt človek, tako da je nepotrebno tirati ga v samomor, zlasti ker so tudi njegovi protiigranci in hčerka *Ana* blede in površno karakterizirani. V komediji *Za narodov blagor* pa je spet gonja za skrivnostnim bogatašem in plemičem *Gornikom* premalo utemeljena tako v značajih kakor tudi v situacijah, čeprav so nekateri tipi že ostro očrtani, dasiravno še karikirani. Cankar si še ni upal, ali pa še ni mogel prikazati resničnega slovenskega političnega življenja, bodisi da se ga je bal. V nje-

govih poznejših delih se večkrat povrne motiv, da se nekdo iz fizičnega strahu pred brutalnostjo svojih nasprotnikov boji razkrinkati neko hudo delstvo. Tudi umor iz političnega oziroma socialnega sovraštva prikazuje v nekaterih delih. Ta okolščina kaže, da je Cankar nagonsko občutil, kaj mu lahko prinese prevelika odkritosrčnost, ter se je zato vsaj do Kralja na Betajnovi skušal omejiti pri svojih obtožbah družbe na njene nedolžnejše grehe.

Najboljša med omenjenimi je tudi zato, ker je v njej Cankar prvič in zadnjič upodobil svojo življenjsko pot v smislu optimizma. Čeprav nosi pesnik Dioniz nekatere črte Cankarjeve takratne podobe, zlasti takrat, ko pripoveduje Nikiču, da hoče v tridesetih mesecih zgraditi poslopje velikega teksta, ki bo pol zgodovina, pol filozofija ter bo obsegal humorističen intermezo slovenske narodne tragedije, je vendarle v poznejšem dejanju Dioniz simbolna podoba Dragotina Ketteja, njegov drug, nesrečni slikar Rekar pa podoba blaznega umetnika Franca Petkovška, vendarle bančni agent Nikič.

Toda to je bila samo trenutna podoba iz sanj. Svojega poslanstva ni mogel zatajiti, zlasti ker je življenje v dunajski revščini, brezuspešno iskanje službe in brezglava slovenska kritika skrbela zato, da se Cankar niti za hip ni mogel varati, kaj je njegova naloga in kje je njegovo mesto. Zdaj je do dobrega spoznal svojo dolino šentflorjansko in njene prebivalce in prava reakcija na to spoznanje je bila Knjiga za lahkomiselnne ljudi. Kritiki in slovstveni zgodovinarji radi večejo njeno revolucionarnost z Nietzschejevim imenom in delom. Nedvomno je vpliv ničejanstva v nji, toda Cankarjev pogled na svet je v njej mnogo ostrejši, njegov obup globlji in njegova sodba točnejša, kakor je Nietzschejeva blazna koncepcija nadčloveka. Cankar stoji v tej knjigi izven iskustvenega sveta ter bere levitve Robespieru in kralju Malhusu.

Drugačna slika Cankarjevega takratnega življenja je umetniški roman *Tujci*. Ta slika je še bolj tragična, ker je Cankar v njej ad usum philistri naslikal svojo osebno tragedijo in tragedijo vsega slovenskega umetništva v pretresljivi podobi življenjske nepotrebnosti v takratni meščanski družbi. Ne samo zato, ker je pisal Cankar roman za Slovensko matico, temveč ker mu je bilo na tem, da ga vsakdo razume brez najmanjšega spotiklaja, je pisal to zgodbo umetnikovega boja za priznanje in mesto v družbi, zgodbo njegovega hiranja in samomora, ko mu družba tega mesta ne prizna, z nenavadno mirno in tiho besedo. Po tem delu je, kakor da bi ozdravel od hude bolezni. Dozorel je kot človek in kot umetnik in že v prihodnjem delu, v *Kralju na Betajnovi* nadaljuje boj za pravico in poštenost v zasebnem in javnem življenju s takšno gorečnostjo, kakor da se mu ne bi pravkar zibala tla pod nogami. Pozabil je na „tisto poniževalno potikanje po skromnih kotih, na tisto plaho pehanje za skorjo kruha“, vedel je samo to, da je v rokah teh ljudi vse, kar imamo najlepšega in najdražjega, in da jim to mora strgati iz rok, čeprav tvega življenje, saj je sam kralj, četudi „kralj

v cunjah“. In čeprav Maks, individualni revolucionar, umre v boju s Kantorjem, je Cankarju umetniku odprta nova pot

Že prej se je zavedal, da smrti ni. „Vsenaokrog je življenje, udušeno, z okrvavljenimi vrvmi zvezano življenje.“ Dasi je razodeval že v mladostnih črticah močan rodbinski čut in mu je bila zlasti materina vera v njegovo umetniško poslanstvo najmočnejše potrdilo lastne vrednosti, je vendarle šele po teh mladostnih delih, ki jih je ustvarjal nekako do svojega pet in dvajsetega leta, našel pot k novemu življenju, iz katerega je doslej sicer res živel, katerega pa v svoji revolucionarni premočrtni umetniški logiki ni vedel kam postaviti. To so bili ljudje njegovega vsakdanjega življenja na Vrhniki in na Dunaju, mučeniki vsakdanjega trpljenja in junaki žrtve evropske civilizacije. To je bila pred vsem njegova mati in njen Klanec, kamor jo je pehnila vrhniška trška družba po moževem konkurzu. To je bila večina njegovega ljudstva, na katerem je kakor zasmeh čepelo par bogatašev in njihovih hlapcev, ki so se igrali slovenski narod. Med njimi so bili njegovi prijatelji in tovariši iz dunajskih delavskih okrajev ter vsa množica trpečega ljudstva širom sveta. Cankar si je to ljudstvo poenostavil, izvil ga je zaradi svoje ljubezni in vere v pravičnost iz procesa pretvarjanja revolucionarca v filistra ter ga napravil za glasnika najglobljih misli in sanj. Kakor Kristus svoje dni, tako se je Cankar sklonil k otrokom in k ubogim na duhu, da bi pokazal ljudem, kako morajo živeti.

Iz tega življenjskega in miselnega preobrata je ustvaril spomenik svoji materi v romanu *Na klanecu*. Poleg materinega lika, ki je v bedi in razočaranju dunajskih let zadobil svetniške poteze, je v njem ustvaril tudi prostor, v katerem se odslej dogajajo njegove pozitivne zgodbe. To je Klanec siromakov, ki se dviga nad dolino šentflorjansko kakor Dantejeve vice onstran pekla, dokler se mu v poslednjih delih obe prizorišči ne zlijeta v širno slovensko pokrajino, ki brez meja prehaja v svet vesoljnega človeškega bratstva.

Po tem novem delu, novem v ideji, v slogu in v vsebini, je ustvaril Cankar še celo vrsto povesti iz življenja te večine človeštva. Zdaj se pogloblja v življenje in umiranje otrok, kakor ga kažejo povesti: *Življenje in smrt Petra Novljana* in *Hiša Marije Pomočnice* ter mnogo novel in črtic. Nezaslišano otroško trpljenje je najhujša obsodba človeškega družbenega in kulturnega ter civilizacijskega ustroja ter mora vzbuditi usmiljenje tudi v najbolj zakrknjenem človeku, kajti v otroški grozi pred smrtjo in v pretresljivem hrepenenju po življenju je izraženo tudi to, kar trpi odrasel človek, ki je ohranil otroško dušo ter je prav zato postal suženj onih, ki te duše že po rojstvu niso imeli, ali pa so se lahko iz nje izlevili.

Toda nikdo ni hotel teh del tako umeti, temveč so iskali zlasti v knjigi *Hiša Marije Pomočnice* nemoralnosti ter so hoteli obdolžiti Cankarja pornografije. V odgovor jim je napisal knjigo *Gospa Judit*, kjer je v natu-

ralističnem slogu, prepletenem z literarno polemiko, opisal „življenje, delovanje in nazore lepe in blage gospe Judit“. Prav za prav pa je v tej vseskozi polemični knjigi grobo opisal ljubezenske izkušnje ženske, ki spozna, da so moški cunje, ter pripoveduje avtorju o teh izkušnjah, tako da nastane iz njenega pripovedovanja po Cankarjevih besedah „roman zelo okrogel, robat in kosmat kot odgovor na naše moralne predikante“. Toda na koncu se je Cankar ostro omejil od njenega pripovedovanja ter oznanil, da hoče ostati zvest svoji umetniški poti, ko se je na tistem primerjal v svojem delu z istrskim oslom, ki vlačí v kolobarju ves dan, vse življenje — vodo iz vodnjaka.

Da ni pretiraval, priča njegovo naslednje veliko delo, ljubezenska zgodba *Križ na gori*. V njem je z nezmanjšanim umetniškim in s povečanim življenjskim optimizmom ustvaril podobo čistega življenja, ki se dvigne s Klanca siromakov, ter s svojim trpljenjem, z vero v življenje in z ljubeznijo do vseh trpečih potegne k sebi oči in srca kakor znamenje, postavljeno na visoko goro. Iz dela veje radostna zavest genialnega umetnika in velikega človekoljuba, da bo njegovo delo vzbudilo v vseh srcih hrepenenje po preroditvi človeškega rodu.

Toda spoznanja in doživetja so Cankarja silila drugam. Vedno bolj se je zavedal, da za zmago njegovih načel ne zadostuje beseda, čeprav bi jo zapisal s srčno krvjo. Vedno jasnejša mu je sijala v duši zavest, da mora žrtvovati samega sebe, osebno srečo, če hoče nadaljevati svojo umetniško pot. V osrednjem svojem delu, v *Martinu Kačurju*, ki mu je dal značilni podnaslov „Življenjepis idealista“, nam je naslikal z največjo nazornostjo in preprostostjo svojo življenjsko pot, ki ga je vodila od naivne vere v ljudsko dobroto, kateri je hotel služiti kot vdan hlapec skozi strašna razočaranja v javnem in zasebnem življenju na blatno cesto, kjer si bo razbil glavo ob kantonskem kamnu ter bo doživel edino to srečo, da mu bo ob smrtni uri pomolil roko njegov prednik — nesrečni kovač, ki je tudi obležal na cesti s preklano glavo, ker je razlagal bajtarjem in gostačem po besedah blatnodolskega župana, „da zemlja ni samo naša, ki imamo grunte, ampak vseh ljudi na svetu“.

Toda to ni mogla biti Cankarjeva poslednja beseda. Preveč življenja in ljubezni je bilo v njem. Premočan je bil spomin na padle žrtve slovenskega in človeškega kulturnega razvoja, da bi mogel že sedaj resignirati na nadaljnji boj. Kakor se je Prešeren okrepil v žalosti po Čopu, kakor je Župančič po Cankarjevi besedi vsrkal vase tudi Kettejeve in Murnove duše neizrabljeno moč, tako se je tudi Cankar dvignil k novemu ustvarjanju ob spominu na padla prijatelja Ketteja in Murna. V sanjski povesti *Nina* se je napotil stran od življenja. „K tistim sem šel, ki spe v najgloblji senci, ker so si bili zaželeli počitka; najslajše so njih sanje.“ Toda smrti ni. Na svežem grobu sreča fanta in dekle, ki se poljubujeta.

Tudi njegovo življenje se še ni steklo, čeprav se mora odpovedati življenjski sreči, po kateri je prav v tem času močno hrepenel. Namera, da bi se oženil z dunajskim dekletom, je neizpolnjiva. Cankarju je tesno pri srcu. Prostovoljno dunajsko izgnanstvo ga ne teži samo zaradi materialnih razmer, duši ga tudi zavest prelomljene obljube, toži se mu po prijateljih, hrepeni po domači zemlji in materinem grobu. V marsikaterem krajšem in daljšem delu se hoče dvigniti iz življenjske in stvariteljske potrtosti. V povesti *Smrt in pogreb Jakoba Nesreče* hoče pokazati, da je pokopal svoj stari jaz, sovražnika in šibo vseh ljudi. V povest *Aleš iz Razora* mu vdero spomini in podobe na domače kraje in ljudi. Literarnim nasprotnikom in kritikom, ki so mu doma javno in zasebno zmalčili vsako delo sproti, posveti vrsto polemičnih in satiričnih spisov. Nekdanjemu prijatelju in sobojevniku Govekarju je napisal študijo o gledališču ter satire Govekar in Govekarji, v katerih je z bridkostjo razkrinkal njegove intrige zoper svoje drame ter mu je tako posvetil svojo knjigo in *Krpanovo kobilu*. Imenoma je ošvrknil tudi druge kritike ter se je napol hudomušno, napol bolešno izpovedal, kako ga boli nerazumevanje, ki ga kaže domovina do njegovih del. Kajti hrepenenje po njej, ki daje polet njegovemu duhu in neutrudno delavnost njegovi roki, je vedno silnejše. „Povej, kdo ljubi svoj narod, kdo ljubi človeka, kakor ga ljubiš ti. Z ljubeznijo, še tako veliko in globoko, da je sovraštvo podobna. Fant, razparal si si svoja prsa, srce si izpulil, ponudil si ga narodu.“

Tedaj ga je poklicalo vodstvo socialno-demokratske stranke v domovino, da bi prevzel kandidaturo v zagorskem okraju. Tega klica se je Cankar zelo razveselil ter se mu je takoj vdal, saj je bil lačen dejanja, saj je bil po vsem svojem mišljenju tako blizu onim voditeljem te stranke na Slovenskem, ki so videli v njej ne samo politično orodje, temveč mogočno gibalno, ki bo dvignilo plasti slovenskega delavskega in kmečkega ljudstva, ne samo v novo ekonomsko, temveč tudi v novo kulturno življenje. Sredi najhujšega volilnega boja je napisal Cankar *Hlapca Jerneja*, priliko o trpljenju, o iskanju pravice in o tragični smrti enega izmed brezimnih milijonov, ki jih je ideja socialne-demokracije poklicala k zavesti, ter je končal v požaru, ki ga je sam zanetil, da se maščuje nad nepoštenimi sodniki, ki so zatajili božjo pravico. Cankar je še doživel, čeprav se morebiti ni več zavedal, kako je tudi stranka socialne-demokracije zgorela v plamenih svetovne vojske, ki jo je pomagala zanetiti. *Novela Hlapec Jernej* in njegova pravica je ne samo idejno, temveč tudi po slogu in jeziku osrednje Cankarjevo delo. Monumentalna zgradba tega dela nima tekmece ne v našem ne v tujih slovstvih. Resnoba in milina, ki vejata iz slehernega stavka, jasnost in moč, ki označujeta sleherno podobo, poštenost in junaštvo celotne kompozicije, ter sveta preprostost, ki diha iz umotvora, vse to dviga hlapca Jerneja v bližino Kristusovih prilik in del Tolstega.

Cankar je pri državnoborskih volitvah l. 1907 propadel. Vrnil se je na Dunaj bolj nesrečen in razklan, kakor se je bil podal v domovino. Ne samo razočaranje nad dolino šentflorjansko, kakor jo je bil spoznal v času volilnega boja, tudi osebna doživetja najbolj nevarne vrste so mu delala življenje v dunajskem miljeju težko in neznosno. Prvemu doživetju je dal duška v *Pohujšanju v dolini šentflorjanski* ter v *Zgodbah iz doline šentflorjanske*. Pohujšanje ni samo literarna farsa, v njem je Cankar izrazil tudi izkušnje in razočaranje, ki jih je doživel v volivnem boju. Zato ima ta satira tudi močne politične elemente.

Posebno mesto v Cankarjevem ustvarjanju ima roman *Novo življenje*. Takrat se je mislil vrniti spet domov, kjer so mu obetali službo, ter je nameraval vzeti s seboj tudi ženo, čeprav je bil v dnu srca že prepričan, da se z dunajsko ljubico ne bo nikdar poročil.

Pa tudi smer izrazito socialne literature, ki jo je začel s *Hlapcem Jernejem*, je vneto nadaljeval. Prav v obliki socialne povesti in drame kakor jo kažejo dela iz zbirke *Za križem*, simbolna pripovedka *Kurent*, drama *Hlapci*, je Cankar ustvaril svoja največja dela, ki bodo ostala vedno mlada in sveža. Ta dela pa kažejo tudi nov element, ki jih že pri zunanjem opazovanju loči od orisanih. To je izrazito religiozna nota, ki je pri nekaterih močnejša, pri drugih manj jasna. Urednik *Zbranih spisov* Izidor Cankar in drugi za njim razlagajo to novost tako, da se je Cankar tedaj tudi na zunaj sprijaznil z obredi in zahtevami katoliške cerkve. Toda pri Prešernu je preobrat v Krstu še izrazitejši, čeprav nam nobena priča ničesar ne pove o kakšni njegovi spreobrnitvi v resničnem življenju. Videli pa smo že tudi pri analizi prejšnjih Cankarjevih del, da je krščanski element v njih živ, kakor je tudi po izpričani spravi s cerkvenimi zahtevami živel svobodno, čeprav je ustvarjal dela, ki so še silneje dihala duha krščanstva kakor omenjena. Če to preudarimo, tedaj moramo priznati, da je v Cankarju bilo krščanstvo, religija „ljubezni in miru in sprave“, močno zasidrano že po naturi, ker je bil njegov odpor zoper metode političnega in strankarskega klerikalizma ter zlorabe vere v sebične namene do smrti živ. Cankar je cenil vsaktero stran človeškega udejstvovanja po njegovi resnični vrednosti, socialne demokracije nič manj kakor krščanske cerkve, ljubezni do naroda in domovine nič bolj kakor ljubezni do trpečega in po sreči hrepenečega človeštva.

Poleg teh osnovnih prvin Cankarjeve duševnosti pa so v teh letih morala začeti delovati v njem čustvena spoznanja izvora in nepojmljive globine kakor tudi refleksi in reakcije telesnega življenja, ki so sopovzročali, da so njegova dela polna čudovitega spiritualizma, da so tudi v slogu, besedi in stavčni melodiji zmagali posebni elementi, da se je prečistila tudi vsebinska stran njegovih del ter so postajala vedno bolj spev o lastni življenjski usodi. Še zvene v njih razkošni ritmi upornosti in boja, kakor n. pr. v *Beli kri-*

zantemi, v kateri obračunava s kritiki in povzdiguje svoje delo. Toda prav ta apoteoza samega sebe, ki se je prikrito oglašala tu in tam že prej, priča, da Cankar ne pojmuje več svojega dela kot osebne izpovedi, temveč je prepričan, da je interpret višjih, izven sebe bivajočih sil.

Zato označuje Cankarjeva zadnja dela življenjski in metafizični optimizem, čeprav ostane v njem še tudi poslej mnogo prvin prejšnjega čustvovanja in mišljenja. Ta sprememba se razodeva najmočneje v drami *Hlapci*, katero je zasnoval kot satiro na slovenske politične in družbene razmere, a se mu je na koncu zalomila v življenjski zlom in metafizično rešitev glavnega junaka, ki se začuti sokrivega materine prezgodnje smrti.

V zbirki treh novel: *Volja in moč* pa je Cankar orisal večno nasprotje med človeško voljo in močjo, ki tare vsakogar in je strla tudi njega. Kljub temu ne zdvaja med življenjem, ki gre svojo večno pot nad individualno človeško usodo. Cankarjev spiritualizem dobiva v sklepu prav panteističen obraz. Strahotnemu vprašanju: „Kaj jih ni in kaj nikoli ne bo celih ljudi, nerazcepljenih v leno, strahopetno in sito telo in osramočeno, zatajeno, lačno dušo?“ odgovarja pesnik z vizijo orjaških črnih jezdecev, ki so se podili od juga proti severu, nikoli ne postali, nič ne premišljali, nič dvomili...

V dramatskem poemu *Lepa Vida* pa je Cankar sklenil verigo svojih bednih poetov od Dioniza v Popotovanju Nikolaja Nikiča do Poljanca, bolnega študenta, ter do novega Dioniza, petnajstletnega študenta, ki bo dosegel Lepo Vido, simbol lepote in umetnosti.

V ljubezenski pravljici *Milan in Milena* je Cankar obračunal s telesnim življenjem in zavrgel vse, kar ga je priklepalo na zemljo. Duše se iščejo v življenju, toda telesa s svojim pohlepom so jim napoti in jim zastirajo pogled, šele v smrti se srečata mati in sin, šele v smrti se vzljubita moški in ženska, vse, kar je v življenju, je umazano od poželenja, nečistosti in požrešnosti. Milan in Milena sta zadnja, že prebolestna podoba Črtomira in Bogomile.

Zdaj se je Cankar lotil najtežjega dela, da opiše svoje življenje in poudari v njem samo to, kar je bistveno, samo tiste doživljaje, ki so ga od prve zavesti vodili do poslednjega spoznanja. Oba zasnutka: *Moje življenje* in *Grešnik Lenart* sta morala ostati odlomka, preko otroških let jih ni mogel nadaljevati. Onstran otrokovega praga so čakala doživetja, ki bi moralo zмести njegovo vero vase.

V poslednjih letih življenja je Cankar spisal še dve knjigi črtic in krajših novel. Te črtice razodevajo, da je misel na smrt in onostranstvo vendarle še prezgodnja, da raste polagoma nov Cankarjev pogled na življenje in svet, da se tretjič regenerira njegova neuničljiva ustvarjalna sila. Prvo zbirko, ki jo je nazval *Moja njiva*, in ki ni izšla l. 1914 kakor je bila namenjena zaradi izbruha svetovne vojske, je zbral iz kopice svojih črtic, ki jih je pisal od svoje naselitve na Rožniku pri Ljubljani od maja 1910. Zlasti one, v katerih

razmišlja o svojem življenju, o krivicah, ki jih je storil ljudem in domovini, ter neprestano sodi sebe in svoj umetniški napuh, ki mu je zmaličil sleherno, tudi najtišje doživetje.

V to borbo s samim seboj, ki jo je Cankar uspešno vodil, je udarila vojna in je zgrabila tudi Ivana Cankarja. Najprej ga je vrgla za več mesecev med politične internirance na ljubljanski Grad, nato pa celo v vojaško službo, ko je bil več kot leto dni pri vojaki, odkoder so ga izpustili 1917 že precej bolehnega in izčrpanega. — Ta strahotni čas pa ni zmedel Cankarja kot umetnika, temveč je njegove nenavadne umetniške sposobnosti dvignil do najvišje mere v zbirki novel in črtic, ki jim je dal l. 1917 v knjigi naslov: *Podobe iz sanj*. — Njegova subjektivna beseda je postala v tej knjigi res beseda upanja in misli umirajočega, a v vstajenje verujočega slov. naroda.

Cankarjeva ustvarjalna sila je nenehoma rasla. — Snoval je nove načrte. Polagoma se je vračal iz mističnega zanosa na realna življenjska tla. Pripravljal se je spet na nove borbe z zlom, ki se je zlasti s koncem vojske vedno bolj košatilo.

Toda telesno je pešal, vendar bi še nedvomno živel in ustvarjal, če se ne bi v oktobru 1918 ponesrečil. Obležal je, kakor si je napovedal v Kačurju, na blatni poti svojega grenkega življenja in brezuspešnega boja.

Toda zapustil je svoje delo, ki je poleg Prešernovih Poezij najvišje in najresničnejše, kar je ustvaril naš človek ne samo nam, temveč vsemu človeštvu.

Dr. Tine Debeljak

Josef Hora

Josef Hora spada med voditelje povojnega češkega pesniškega rodu, med tiste, ki so iz vrenja povojnih struj znova rešili čisto poezijo in se zavestno naslonili na pesniško obliko starejših pesniških mojstrov ter se približali tistemu izvoru pesniškega navdiha, ki ga je v češki književnosti prvi odkril in najvišje razvil nesmrtni romantični pesnik K. H. Macha. Hora je v pesmi združil vekove. Nočem reči s tem, da je Hora romantik, saj je zrastel iz popolnoma nasprotnega pesniškega gledanja življenja, toda pri njeru se kot pri Puškinu in pri vseh pesnikih poraja tisto vprašanje, ki je pri vsaki dobri poeziji večno: ne pripada nobeni struji, temveč je v njem in njegovi poeziji obseženo vse življenje, dvignjeno na krilih pravega pesniškega navdiha. „Krila, imeti krila!“ je njegova pesniška maksima,

tista, čarodejna paličica, ki vsako stvar, vsak predmet in vsako čustvo poduhovi in dvigne v pesniški svet. Zato se je tudi v času največjega dninarstva proletarski poeziji, ko ji je služil z največjim samopremagovanjem in dušil svoje srce, vendarle začudeno vpraševal:

Ali je mogoče, da rože vzceto
na grčavem deblu?
Trde besede mi padajo iz ust
kakor kamen —
ali je mogoče, da po poti dobé polet
in si ne otró kril? (Drevo v cvetju: Pesnikova žalost).

Pesnik Hora je dokazal, da je mogoče iz kakršnega koli predmeta ustvariti pravo pesem, pa naj bo to aktualna ali staromodna, še tako formalno nova ali naslonjena na oblikovno že zdavno določene forme, toda imeti mora — krila, ki so pognala iz toplega srca, iz svetega navdiha, iz težnje, odrešiti predmet gmote, materije in ga izoblikovati v duhovni lik, živeč v svetu lepote. Je silna pesniška individualnost, trdno rastoča iz češke zemlje in sodobnega človeka, z vsemi čuti srkajoča življenjske impulze. Z vso svojo notranjostjo kot jezero zrcali ali kot telegrafska žica odgovarja na vse dotike današnjega zunanjega sveta, ki v njem dobi tudi svojo obsodbo ali pa občudovanje. Vsaka njegova pesem je cvet na trdem življenju, je odrešujoča dlan, ki te prenaša v nov svet, v svet pesniškega doživljanja sveta in njega lepote, razdorov, borb in zmag in porazov. V središču vsega pa stoji on, človek pesnik, z vsem svojim srcem zvezan z usodo malega človeka, ki z njim vred rešuje usodo sebi in vsemu človeštvu, ki naj bi bilo dovzetno za lepoto, in torej za dobro, etično in socialno dobro.

To je temelj pesnika Hore, kot stoji danes pred nami in kot se je dal svojemu narodu v zadnjih dvajsetih letih, v katerih se je razvil v resničnega, od občinstva in literarne kritike priznanega pesniškega predstavnika povojne književnosti nam tako dragega češkega naroda. V petnajstih pesniških zbirkah stoji pred nami njegova pesniška podoba in njegova rast, ki je šla preko iskanj, porazov in veličastnih zmag do mojstrstva, v katerem stoji na enem najvišjih vrhov današnjega češkega Parnasa.

Josef Hora je pesnik, ki je stopil v areno češke književnosti tik pred svetovno vojsko z zbirko pesmi, ki so vzbudile zanimanje kot najbolj življenjski cvet lirika iz krogov tedaj odmirajoče dekadentske novoromantične „Moderne revije“. Pretrgal je z vsako bolno slabostjo in je stopil s to zbirko tudi v areno življenja. Napisal si je svoj moto v programatični pesmi „Moja poetika“, ki jo vam skušam tudi pozneje predstaviti v prevodu, besede, odločno bojno naperjene proti Verlaineu, ki je terjal od pesnika „musique avant toutes choses!“, Hora pa nasprotno: „s to nežno godbo proč!“ Kot Verhaeren ali tedaj moderni Whitmann se je vrgel v naročje tedaj z Neu-

mannom v češki književnosti porajajoči se vitalizem, v opoj strasti in čutov, da je med svetovno vojno prešel v avantgardistični urbanizem, slavospjev velemest in življenja in tehnike, v slavospjev razgibanega tempa, najaktualnejšega trenutka dne. Toda v takem opoju mestnih luči, tehnike, ko „hodi po ulici kot pav in vsi odbleski mesta v njem žare... se mi stoži včasih po roži od sonca zaliti, po ženi, ki moli k Bogu“ (Drevo v cvetju), skratka — po dobrem malem človeku. To je bila nota, znana v tedanjem začetnem ekspresionizmu, ter je prav iz te faze Horove pesmi zrastel prvi njegov učenec in poznejši njegov drug, pri nas bolj poznani Jiří Wolker, želeč biti „najmlajši med njimi“. In ta želja po dobrem etičnem človeku — otrok prvih povojnih let — je rodila v češki književnosti tako zvano proletarsko-socialistično poezijo, katere predstavnika in največja mojstra sta postala Jiří Wolker in njegov starejši učitelj Hora. V tem demagoškem času, ko je bilo treba samo krepkih besed, ko je duša čakala samo junaškega dejanja, preloma starega sveta, nove, svet odrešujoče revolucije, tej težnji je stopil Hora s svojo pesmijo ob stran v zbirkah „Drevo v cvetju“ (1920), še bolj pa „Delovni dan“ (1920) in „Srce in vrenje sveta“ (1920) ter najbolj v „Razburkani pomladi“ (1923). V štirih zbirkah je dal osnove in plodove češke proletarske poezije, ki zbirko „Delovni dan“ šteje med svoje klasično delo. Tedaj je iskal z vso vero „moža, moža, ki bi odvzel grehe s sveta za vselej“ ter v dilemi zapada in vzhoda zapisal besede:

in Ti, stara Evropa, vedi:
Ti ali Sovdepija — za dva
ni več mesta v naši sredi...

Tedaj je v „Razburkani pomladi“ najbolj zastrl svoje mehko srce, najbolj se dal v službo tendenci, pišoč zavestno: „Ne boj se tendence, vkljub vsem filozofom je prevzela ljubljence“. Ne le jaz, Šalda jo je imenoval za „najslabšo Horovo zbirko“. (F. X. Šalda: O nejmladši poesie české, str. 34.) To je bilo v času, ko je umiral Wolker — in čuda: z njim je umrla tudi ta češka tako imenovana proletarska poezija. Wolker je njen edini „svetnik“, Hora jo je takoj z naslednjo zbirko „izdal“: v „Italiji“ (1925), tej zemlji sonca, je v času največjega Wolkerjevega kulta našel zopet čute, barve, razpoloženje, navdih, ne sicer Italije klasičnih lepot in muzejev, temveč Italijo tistih dni porajajočega se fašizma, utrinke ribarskih usod in svojo lastno — sanjo, čisto poezijo, melodijo in polsenco, odslej zvesti instrument njegove mehke strune. Našel je pokrajino, čisto vibriranje čustev in vse notranjosti, postal je kot „struna v vetru“, kakor je naslov njegove naslednje zbirke (1927), že zunanje označujoče bistveno notranjo spremembo. „Struna v vetru“: to je Hora, Hora-pesnik, ki je s to zbirko stopil na mah med največje klasike češke

poezije na eni strani, ob stran Nerude in celo Máche, na drugi strani pa med prve preroditelje sodobne pesmi, med ustanovitelje nove struje „poetizma“, kamor so se obrnili po neuspeli proletarski tendenčni pesmi skoro vsi pomembnejši češki liriki tega časa. Ta zbirka, v kateri so prekrasna pokrajinska in stvarna razpoloženja in občutja iz sovjetske Rusije poleg domačih, pomeni šaldi „docela novo smer k poduhovljenju poezije, knjigo metafizičnega nemira, današnje apokalipso, dozda morda največje poduhovljenje češke besede“. Vsa tendenca se je umaknila velikemu notranjemu doživljanju, intenzivnosti občutja, pregnantnemu in polnemu izrazu, v godbo poltonov in svetlob. Tako je pesem vrnil pesmi, dasi je v osnovi ostal isti sodobni socialni človek, ki ga zanima vsak predmet, vsaka aktualnost dne, vsako drevo in vsak človek, vsaka usoda je šla skozi njegovo srce. Vkljub tedanji novi modi poetizma, ki je z Nezvalovo magično čarovnijo besed in figur prešla v igračkanje besed, v surrealističen larpourlartizem, je Hora ostal umirjen v tradicionalni obliki, ki jo izkristalizira do zadnje obrušenosti in napolni z novo rimo, melodijo in ritmom. V tem je soroden pojav našemu Srečku Kosovelu, ki je kljub tradicionalizmu ustvaril še danes živo duhovno pesem. V naslednji zbirki „Deset let“ (1929) skuša podati nekako svojo avtobiografijo kakor dramatičen prerez skozi misel časa zadnjega desetletja, z vsemi socialnimi in idejnimi nasprotji ter se ne postavi več v vrenje enega izmed njih, temveč ostane kot objektivni gledalec ob strani. Zvest ostane samo svoji poeziji, ki mu je življenje. Če je ta pesnitev v desetih spevih precej abstraktna, brez realnega votka in dogajanja, zdi se mi bolj odblesek možgan kot notranje napetosti, je v zadnjih šestih zbirkah zopet ves Hora: lirik, pesnik, baladnik, človek sedanjosti in današnjih socialnih razdorov in problemov, ki jih podaja v odsevu čustev svojega srca, skozi sebe, kjer dobija navdih, toplote in poleta. „Imeti krila! Krila!“ to je glavno in „zveneti, zveneti!“ Tako so se rodile njegove zbirke „Tvoj glas“ (1931), zbirka prečudnih lepote, toplote in miselne globine ter virtuoznosti in intimnosti, igrane kot „con sordino na poltonih socialnega nastroja“ (Vesely). Taka je „Dve minuti tišine“ (1934), kjer je najbolj viden Horov dualizem življenjske realnosti in njegovih sanj, prividov in mehkih —

„duša izgubljena na višinah sanj in pomladi,
a jaz: le telo in odelo.“ (Kje?)

ki ima „ljubezen za sanje in roko za delo.“ V tej zbirki je zazvenela močnejše zopet socialna pesem, še bolj pa nova prvina njegove lirike: spomin na mladostna leta, privezanost k prednikom in rast iz mrtvih svoje krvi... Postal je res globok kot jezero, ki „ima vse daljave v sebi“, v katerega tonejo sence. „Toneče sence“ (1935), zbirka, ki se odlikuje po čudovito liričnih, mehkih in izbrušenih baladah, se lahko stavijo ob bok in morda še čez znanim Wolkerovim socialnim baladam. Opozarjam na balado „Nočni gost“,

ki vpliva kot legende velikega poljskega pesnika Kasprovicza. (Poslovenil je M. Klopčič, Lj. Zv., 1938). Zadnja večja zbirka „Tiho poslanstvo“ (1936), združuje v lepi harmoniji Horo, intimnega lirika senc in gibanja, liriko časa in vlakov, vsega, kar se giblje, pa tudi Horo socialnega baladnika, napol epičnega pesnika socialne bede steklarjev in tudi pesnika angelov, ki jih kliče na zemljo... Polna tihožitja, intenzivna doživljanja in miselna globokost označujejo to polno liriko velikega, zrelega Horo, ki stoji že blizu romantike. Lani pa je izdal majhen ciklus pesmic v spomin Máchove stoletnice, „Máchovske variacije“ (1936), pesem senc in boli, hrepenenja, pravo máchovsko romantiko, nežno kot bolan cvet in napolnjeno z vso sedanjo konkretnostjo. S to zbirko, ki je naletela na odpor v načelno marksističnih revijah (ocena v „U“-reviji 1937), se je Hora najbolj približal izvorom češke poezije, postal je „Mácha, avtentični Mácha“, kakor piše kritik prof. A. Novák, ki še doda: „in prav sem, da, prav sem je vodila pot od Máche po vseh ovinkih stoletja“. (Seznam učnih fi. Borovy 1937.) In ta pot je bila — zopet z besedami tega, po Šaldovi smrti največjega češkega kritika: „težnja zrasti kar najbolj intenzivno v duhovno bistvo sveta, odrešiti pri taki objektivizaciji samega sebe, teže in pozemskosti, pretvoriti se v čisto spiritualno energijo, v svetlobni veter, v melodični val, ter tudi stvarjem, usodam, pokrajinam, kolektivnim realnostim prav s tako silo očiščenega človeštva in poduhovljenja odvezati težo, gmoto in kletev“. (Lid. Noviny.) „Svetlobni poduhovljenec!“ ga je krstil Novák, „Pluralistični kozmični pesnik!“ pa pokojni Šalda (l. c.).

Mi pa poudarjamo: Hora je pesnik, pravi pesnik puškinovskega duha, ki hoče, živeč v vsej sedanji konkretnosti in pod vplivom socialnega nereda sveta, z vso silo priklicati dobrega človeka, resničnega človeka, ki bo občutil lepoto in kozmos v sebi in ob sebi kot neko magično, pesniško milost, ki dviga človeka nad težko materijo. Magični realist, človek konkretne sedanjosti, ki beži v romantične sanje, da dopolni v sebi celega človeka. Resnično „ubežnik sanj in zemlje kos“, kakor pravi v svoji pesmi izpred zadnje zbirke.

„Biti, zveneti in izzveneti...“

To pa je najlepše, kar nam more dati: lepo, čisto pesem, resnično veliko pesem, ki nam jo je prinesel kot darilo prijateljskega slovanskega naroda in zopet začel z njo oživljati vezi med slovenskimi in češkimi umetniki besede, kar naj obrodi najlepše sadove v izmenjavi kulturnih vrednot. V spoznavanju je začetek prijateljstva, in Josef Hora je nam s svojim obiskom in svojim prevodom „Dume“ pokazal pot za bodočnost.

Pred kratkim pa je pesnik Josef Hora izdal zopet novo pesniško zbirko „Domovina“ (1938) (Domov), katere ne smemo prezreti, če hočemo imeti ves njegov pesniški razvoj v vidiku. Sicer je Hora poleg pesniških zbirk, ki sem jih omenil, napisal še nekaj reportažnih romanov, med katerimi je najboljši „Smrt zakoncev Pirodovih“ (1928), drugi pa so „začetniški poizkusi“ (Novak), namreč „Socialistični up“ (1922), kjer riše razvoj socialistične politične stranke v komunistično, pri kateri je sodeloval, ter „Glinasti Babilon“ (1922), kjer prav tako opisuje nevzdržno stanje družbe po vojni. Sem spada še knjiga proz „Prebujenje“ (1925) in opis češkega malega mesta ob vojni in ob prevratu „Gladno leto“ (1926). Toda kritika (Arne Novák v kritičnih feljtonih teh let v „Lydovih novinah“ in Přeledne dějiny, jih je odklonila, kot tendenčno agitacijsko pisanje. Prav tako tudi njegovih zbirk političnih in satiričnih verzov „Iz političnega hrama (1924) in „Peplníc“ s podnaslovom „svet in kunšt“ ni brez-pogojno sprejela za veliko umetnost. Toda samo mimogrede. Pravtako bi lahko omenil mimogrede tudi Horovo prevajateljsko delo, predvsem iz ruščine (Puškin, Onegin in druge pesmi), kakor tudi publicistične brošure („Kultura in razredna zavest“ 1922, ali „Literatura in politika“ 1929). Morda bi zapisal še to, kakor je začel Arne Novák svoj opis Horovega dela, za boljšo informacijo: „Rojen je leta 1891 in je postal časnikar, najprej socialno demokratični, potem komunistični, končno narodno socialistični“ (Zgodovina, 1938, str. 1373). Pravi Horov obraz pa je zajet v teh zbirkah, kakor sem jih kronološko označil v gornjem profilu in h katerim se organsko pridružuje tudi letošnja njegova pesniška knjiga: „Domov“ (Fr. Borovy, str. 70).

„Domov“ je izšlo v letu, ki je za vso Čehoslovaško kot državo kritično in odločilno. Duhovno razpoloženje je bilo usmerjeno vse na obrambo domovine, na okrepitev vsega, kar naj bi dvigalo zavest naroda in češke zemlje, pa tudi češke tradicije. Poezija je spet ostala zibelka narodnostne in državne misli, pred katero se umakne vsaka subjektivno-erotična zadeva, pa tudi razredna borba. Antologija lirike „1918—1938“, ki je izšla pred tedni, kaže nazorno, kako se je iz kolektivnega razpoloženja ob prevratu razrastla poezija v samosvoj kult, kakor tudi v opevanje človeško intimnega; kjer sta narod in država le redkokdaj bila predmet sodobnega pesnika, v zadnjem času pa, da se množe zopet domovinske pesmi, socialno kolektivne, ki v vsej globini skušajo občutiti današnji evropski politični položaj prav tako v Španiji kakor na njihovih mejah samih. Ali nista Čapkova „Bela bolezen“ in „Matí“ nastali iz tega trenja dne in potrebe, postaviti se proti nasilju, naperjenemu prav proti Čehoslovaški kot državni tvorbi, proti temu, k čemur je češka književnost poleg legionarjev največ pripomogla? Pa tudi smrt prezidenta Masaryka je poglobila to ljubezen. Ne čudimo se, da je pri Hori, ki je že od vsega početka tako ostro odgovarjal na sodobna aktualna vprašanja, tudi dozorela zdaj ta pesniška knjiga, ki ima demonstrativni naslov: „Domovina“.

Knjigo je Hora posvetil spominu F. X. Šalde, „ki nam ga tako manjka v teh trenutkih“, in sestoji iz več ciklov. Prvi del vsebuje nekaj priložnostnih prigodnic iz zadnjih let, ki pa so prave mojstrovine, kar poudarjam zato, ker je pri nas razširjeno in vsesplošno mnenje, da je vsaka prigodnica že eo ipso manjvredno blago in za pesnika nespodobno dejanje. Hora pa je na pr. napisal prigodnico na dan mobilizacije prav tako kakor tudi na sokolski zlet („České slovo“). V tej zbirki so pa prigodnice na stoletnico Máchovega rojstva „Zastrti obraz“, pristni odmev njegovih Máchovskih variacij, ki ga krasno zaključijo s prelepo pesniško oznako njegove poezije:

mi beremo in pijemo iz steklenice,
v kateri k soncu peni se —
veter temè, blesk valov, dih sanj in tvoje lice.

S posebno pesniško poslanico karakterizira Vrchlickega ob 25 letnici njegove smrti, kjer ga globoko doume kot pesnika sonca, ne mračnih brezen, ki je pozabil „nujnost tajnosti“, ker se je pač hranil „od praznote, ki je zijala okrog njega“:

„Bogá želél je, ne vedoč, če z njim bi vino pil,
ali morda pokore kruh z njim na kolenih jel;
k ljubezni hotel bi prostost, a se kot ptič je ujel,
in bahajoč se molil je, a v duši čist grešil.“
„Nad renesančnim bleskom temà korenin udarja
na vrata večnosti, ki jih človek ni dvignil.“

Ali ni to intuitivno globoko doumljena usoda renesančnega pesnika, kakršen je bil Vrchlický? V nadaljnjih prigodnicah se z dvema pesmima spominja F. X. Šalde, prepričan o njem, da „še le sedaj, ko je v razpadanju, je cel“; ter s tremi pesmimi T. G. M., eno celo v spomin na film, ki prikazuje zadnje leto predsednikovega bivanja v Lanih. Nato sledi dvodelna pesem „Dvakrat nad Prago“, spomin iz mladosti, ko si je želel biti eden izmed atomov življenja, zdaj pa „zmeden“ od človeške krutosti greš dalje in ne veš „zakaj“ niti „ampak“, povsod je le „trda, krasna resničnost življenja, ki se brani“. To je resničnost današnje Prage: „Življenje, ki se brani“ in ki jo je Hora s tako čudovito primerjajočo impresijo doživel v nadpraških parkih. Sledeči oddelek so pesmi „List za listom“, kakor so nastajale tekom zadnjega leta, in so polne pesniških podob in nežnih občutij vetra, godbe, tišine, slutnje večnosti v pokrajini in slutnja Boga v melodiji godbe:

„Ah, nič in vse. Kovina je glina.
Temà, ki skozi večnost teče.
Na stvarnika me skeleče
v meni rana spominja.“

Ob taki malenkosti kot je ostanek ostarelega verza (Zlomljeni verz) se sprosti njegova pesniška duša in zadrhti v vetru spomina; ob starem kancionalu na oknu in lepi vezavi zasluti „prste vetrov, ki listajo po starih straneh, in vekove, ki pojejo vodnjaku pesmi o vstali smrti“. Tu se spominja svojega obiska v Sloveniji, Triglavu, Ljubljani, Slovenskih gorah in pesmi „Nazaj v planinski raj“, ki jo citira vmes v slovenščini (Vzpominka na Slovinsko). Izraz sodobnega evropskega razpoloženja pa je lepa pesem „Straža“, nastala pod vtiskom nočnih aeroplanskih večb, ki ga spominjajo vseh mrtvih v vojni z obupnim vprašanjem: „Da nimajo več kaj povedati?“ ter pesem „Španija“, kjer umira zopet ena zemlja, ena pesem, kjer bodo „cerkve zopet vstale, toda Kristus jih bo zapustil, da bi potolažil razdrto uboštvo Asturije“. Prav tako je iz današnjega vzdušja močna pesem „V nevarnosti“, globoka vizija v noči, ko vidi korakajoče množice, zapisane smrti, ne smrti-življenju: pesem, posvečena gotovo kakemu realnemu dogodku, ki mi pa ni podrobneje znan. Kakor himna se bere pesem „Na gorah“, pesem samotni in molčanju po težkih dneh, govoru oblakov in vod in kamenja, gledanju v modrino neba in nočne zvezde, lepoti rože —

„Nekdo nevidni je rekel moji roki: pusti
travo nogam srn in studencu bistrim.“

„Ne govoriti. Poslušati mi veli kruta polnoč. Imeti prazne dlani, da bi obdržali čas... Večnost, kam greš? Ista voda, drugi val... Na materina usta se spominjajo moja usta, da bi mogla razumeti davne skrivnosti... Vse, česar sem se dotaknil in ne vzel, vse je vendar moje — iz tišine in molitve od berača zbiti brod...“ To je pesem lepote gorá, kateri sledi zadnja himna, češka „Duma“, naslovljena „Pesem rodne zemlje“. Je to šest strani obsegajoča himna češke zemlje, ki sta jo „Bog in svet vzela v sredino“, in sta jo „menih in vojak bila in vadljala za njena oblačila“. V pesniških primerah opisuje njeno zgodovino v sintetičnih metaforah: „Večno pokopališče in večna zibelka iz kužne jame si se stokrat zopet razcvetela k soncu, kot žena polna lepote, tisočkrat si spočela in nosila otroka v naročju in na poljih las“. In obrne se na svojo rodno okolico pod goro Ripom in blagoslavlja lepoto njiv in spev jutranjih petelinov. „Kolikokrat so v besede večnosti zamaknjeni tvoji sinovi v šepetu tvojih sokov predli v iskrem navdušenju Bogu avreolo“ — pa zopet „Kolikokrat sta kruto brat brata ubijala, razdružena po evangeliju.“ — „Cela si v nas, zemlja, stokrat si se zopet razcvetela v soncu... in mi tako gremo mrtvi, živi, nerojeni, neskončno pokolenje... Iz burnih oblakov nad svetom stopaš z nami, otok sreče... na katerem nam je rasti in cveteti in stražiti stražo“.

Stražiti stražo... to je tisto, kar je danes na Češkem najvažnejše in kar daje še poseben smisel tej Horovi zbirki, ki se tako lepo uvršča v vrsto literarnih del letošnjega leta, prav po tej osnovni noti tako odločilnega za novo domoljubno poezijo. Ni pa to deklamatorska poezija, temveč pesem, zrastle iz globoke ljubezni do zemlje in svoje narodne tradicije, obenem pa je tesno naslonjena na dnevne dogodke. Hora je zopet z njo ujel čas in mu stopil na čelo. In svojo struno je obogatil za nov ton.

VIRI:

Vse pesniške zbirke J. Hore. — Seznam knjižniških nakladateljske firme: Fr. Borovy (citati iz ocen) str. 22—24. — B. Václavěk: Česká literatura XX. století, 1935, str. 124—127. — Dr. J. V. Novák—Dr. Arne Novák: Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny, 1938, str. 1373—1375. — Rutte: Nové evropské umění a básnictví, 1923, str. 215—216. — Dr. V. Brtník: Česká literatura za války a po válce, 1930, str. 12—13. — A. C. Nor: Moderní literatura československá, 1934, str. 13. — A. M. Piša: Soudy, boje a vyzvy 1922, str. 278—293; isti: Proletarská poesie, 1936, str. 16—19. — Goetz: Anarchie v nejmladší české poesie, 1922, str. 38—47; isti: Básnický dnešek, 1931, str. 301—309; isti: Jásníci se horizont, 1926, str. 182—190. — F. X. Šalda: O nejmladší poesii české, 1928, str. 30—46 (najboljša študija o njem). Poleg tega še dnevne kritike Arne Nováka v „Lidových novinách“ od l. 1922—1936 itd.

Dr. Tine Debeljak

Josef Hora

Máchovo jezero

Jezero žari med lesi.
Pesnik senc, o kje si, kje si?
V zrcalu vod se gleda grad —
stolp sanj, ki si imel jih rad.

Diši po ločju tu poleti.
Dan se v kristalnih rosah sveti.
K ljubezni vabi grlic glas.
Ne pride pesnik naš med nas?

V skalàh blesti se kámenje belo.
V herbarjih vene cvetje velo.
Vsak čas bo sončna luč zašlà!
Vsak čas bo noč temná!

Grozni čas ga ne strahuje —
pesnik v temnem plašču tu je
in v valove črne zre —
brez glasu zasmeje se.

Iz zbirke „Tvoj glas“ (1931).
Prevedel dr. T. Debeljak.

Cvetko Zagorski

Srečku Kosovelu

† 27. maja 1926.

Z okovanega okna je zletel golob,
bel golob.
V sinjino je vtonil, kjer je grob,
v Tomaju grob.
Še jaz bi poletel, če bil bi golob,
v Tomaj bi poromal k bratu na grob,
tam bi se sklonil do črne prsti,
da bi začutil, kako zemlja drhti,
da bi izjokal vse naše boli.
O, če bil bi golob
in bi mogel v sinje nebo,
preko kraških bi borov poletel —
v Tomaj na pokop,
k mrtvemu bratu na grob.

Nisi pel o opojni ljubezni,
o slavi junakov,
o lesku zlata.
S samotnimi bori si jokal v puštinji,
v deželi siromakov,
o boli srca.
Pa ti je strlo ga kot ptici v sinjini,
v tem svetu „junakov“
in sivih vojska.

Zemljiški odnosi v Jeruzalemskih gorica

(Konec)

Bivališča. V vseh naseljih v 26 kat. občinah v Jeruzalemskih gorica je 1732 hiš.²⁰⁾ V 661 hišah bivajo družine lastnikov, v 850 hišah bivajo viničarske družine, v 38 hišah drugi najemniki, 183 hiš pa je praznih. V posameznih kat. občinah je to stanje, kakor kaže preglednica, sledeče:

Kat. občina	Število hiš	V hišah bivajo			
		lastniki	viničarji	drugi	nihče
Litmerk	58	20	32	—	6
Libanja	52	33	15	1	3
Pavlovski vrh	66	27	33	—	6
Mihalovci	66	38	19	3	6
Ivanjkovci	50	22	21	4	3
Veličane	79	33	37	1	8
Cerovec	43	17	22	—	4
Plešivec	55	6	37	—	12
Brebrovnik	166	51	87	3	25
Vinski vrh	112	37	52	2	21
Sv. Miklavž	66	39	18	4	5
Kajžar	67	18	43	—	6
Vuzmetinci	57	20	26	1	10
Ilovci	50	6	35	—	9
Hermanci	64	7	40	5	12
Gomila	56	23	30	—	3
Kog	100	48	42	2	8
Lačaves	50	25	15	2	8
Vitan	70	41	22	—	7
Jastrepci	68	49	13	1	5
Radomerje	84	46	29	1	8
Gresovščak	59	5	51	—	3
Slamnjak	87	31	51	3	2
Rinčetova gr.	35	3	30	—	2
Nunska graba	43	7	36	—	—
Presika	29	9	14	5	1
skupno	1732	661	850	38	183
v ‰	100	38.16	49.08	2.2	10.56

²⁰⁾ Gradiivo: sezname hiš s podatki o številkah, lastnikih, njih bivališču, stanovalcih in njih poklicu. Sezname naloženi pri upravnih občinah v Svetinjah (za Litmerk, Libanjo, Pavlovski vrh, Mihalovce, Ivanjkovce, Veličane, Cerovec, Brebrovnik-del), pri Sv. Miklavžu (za Plešivec, Brebrovnik-del, Vinski vrh, Sv. Miklavž, Kajžar, Vuzmetince, Ilovce, Hermance), na Kogu (za Gomilo, Kog, Lačaves, Vitan,

Vseh lastnikov zemlje v Jeruzalemskih gorica, ki bivajo istotam, je 733, v lastnih hišah jih biva 661, torej jih je 72 (ali 9.82 odst.) brez lastnih hiš. Med temi 72 lastniki so nekatere ustanove (gasilna društva, upravne občine, agrarne zajednice, denarni zavodi), ki nimajo značaja družine, ostali lastniki brez lastnih hiš bivajo nekateri v hišah lastnikov 661 hiš, nekateri pa v 38 hišah kot najemniki. Med onimi, ki bivajo v tujih hišah (v preglednici so označeni kot „drugi“) je nekaj lastnikov zemlje, nekaj malih obrtnikov, oskrbnikov in izobražencev (predvsem učiteljev). Izmed teh 38 hiš jih je 25 last ljudi iz Jeruzalemskih gor, 3 iz sosednjih kmečkih naselij, 5 iz Ormoža in Ljutomera, po 1 iz ostale Slovenije in drugih predelov države, 3 pa imajo lastniki izven države.

Viničarije. V 850 hišah bivajo viničarske družine. Lastništvo teh viničarij je podrobno razvidno iz sledeče preglednice:

Kat. občina	Število viničarij	Imajo lastniki iz					
		Jer gor.	sos k. n.	Orž.-Lj.	ost. Slov.	dr pr. drž.	izven drž.
Litmerk	32	6	9	5	10	2	—
Libanja	15	6	4	1	2	—	2
Pavlovski vrh	33	5	17	6	3	—	2
Mihalovci	19	9	4	3	2	—	1
Ivanjkovci	21	4	4	5	3	—	5
Veličane	37	27	3	1	3	1	2
Cerovec	22	9	2	5	1	—	5
Plešivec	37	12	9	3	11	—	2
Brebrovnik	87	25	27	12	11	1	10
Vinski vrh	52	15	22	8	5	—	2
Sv. Miklavž	18	5	4	1	6	—	2
Kajžar	43	21	13	4	1	1	3
Vuzmetinci	26	4	11	6	4	—	1
Ilovci	35	9	7	12	—	—	7
Hermanci	40	6	17	5	3	—	9
Gomila	30	5	14	9	1	—	1
Kog	42	16	23	2	—	—	1
Lačaves	15	6	8	—	—	—	1
Vitan	22	15	5	1	1	—	—
Jastrebeci	13	5	8	—	—	—	—
Radomerje	29	2	14	4	3	—	6
Gresovščak	51	—	10	22	4	—	15
Slamnjak	51	3	7	32	—	—	9
Rinčetova gr.	30	2	9	10	1	—	8
Nunska graba	36	4	14	7	1	—	10
Presika	14	1	5	2	2	—	4
skupno	850	222	270	166	78	5	109
v %	100	26.12	31.77	19.53	9.17	0.59	12.82

Jastrebec), za kat. občine Radomerje, Gresovščak, Slamnjak, Rinčetova graba, Nunska graba, Presika izdelani v svrhe te študije. Vse po stanju konec l. 1937.

V polovici (49.08 odst.) vseh hiš v Jeruzalemskih gorica bivajo viničarji. Vinogradi v Jeruzalemskih gorica merijo 1363.2 ha (21.65 odst. produktivne površine). Ti vinogradi so last 1168 zemljiških lastnikov. Na posameznega lastnika odpade povprečno 0.7 viničarije, odnosno pripade posamezni obljude ni viničariji povprečno 1.6 ha vinograda. Podrobneje je to razvidno iz sledeče preglednice:

Bivališče lastnikov	Število		Povprečno na 1 last-viničarij	Površina vinogradov ha	Povprečno na 1 vinogr. ha
	lastnikov	viničarij			
Jeruzalemske g.	569	222	0.4	415.7	1.9
sos. km. naselja	407	270	0.7	336.6	1.3
Ormož—Ljutomer	85	166	1.9	261.0	1.6
ostala Slovenija	54	78	1.4	97.3	1.2
drugi predeli drž.	13	5	0.4	19.1	3.8
izven države	40	109	2.7	233.5	2.1
skupno	1168	850	0.7	1363.2	1.6

Sorazmerno najmanj viničarij imajo lastniki iz Jeruzalemskih gorica (povprečno 0.4 viničarij na lastnika), sorazmerno največ pa ormoška in ljutomerska meščanska gospoda ter zemljiška gospoda izven naše države (1.9 odnosno 2.7). Da ne pripada sorazmerno največ vinograda posameznim viničarijam lastnikov iz Jeruzalemskih gorica (pripade povprečno 1.9 ha) in ne sorazmerno najmanj posameznim viničarijam lastnikov iz Ormoža in Ljutomera ter izven naše države (pripada povprečno 1.6 ha odnosno 2.1 ha), temu je vzrok v velikostni strukturi vinogradov pri posameznih skupinah lastnikov (pri lastnikih iz Jeruzalemskih gorica prevladujejo mali vinogradi!). Bolje je to razvidno iz naslednje preglednice, kjer je upoštevan tudi slojni vidik:

Bivališče lastnikov vinogradov	Število lastnikov in viničarij													
	skupno število		cerkve z vinogr.				grofje itd.		druga zemlj. gosp. in ustanove z vinogr.				kmečko ljudstvo	
			nad 4 ha		pod 4 ha				nad 4 ha		pod 4 ha			
	lastniki	viničar.	lastniki	viničar.	lastniki	viničar.	lastniki	viničar.	lastniki	viničar.	lastniki	viničar.	lastniki	viničar.
Jeruzalemske g.	569	222	1	5	4	6	—	—	6	31	1	—	557	180
sos. km. naselja	407	270	1	16	4	7	—	—	5	10	—	—	397	237
Ormož—Ljutomer	85	166	1	8	1	3	1	14	13	70	69	71	—	—
ostala Slovenija	54	78	—	—	2	3	1	11	2	8	49	56	—	—
drugi predeli drž.	13	5	—	—	—	—	1	2	—	—	12	3	—	—
izven države	40	109	4	34	2	2	6	22	10	38	18	13	—	—
skupno	1168	850	7	63	13	21	9	49	36	157	149	143	954	417
v % 0/0	100	100	0,59	7,41	1,11	2,47	0,78	5,76	3,08	18,47	11,76	16,83	82,18	49,06

Med številom lastnikov in med številom viničarij, ki jim pripadajo, je občutno nesorazmerje pri posameznih slojnih skupinah. Kmečko ljudstvo v Jeruzalemskih gorica in v sosednjih naseljih ima 82.68 odst. vseh zemljiških gospodarstev z vinogradi, toda le 49.06 odst. vseh viničarij; zemljiška gospoda ima 17.32 odst. gospodarstev in 50.94 odst. viničarij, od tega 52 gospodarstev z vinogradi nad 4 ha velikosti (4.45 odst. vseh gospodarstev z vinogradi v Jeruzalemskih gorica) celih 31.64 odst. viničarij. Saj odpade povprečno na posamezno gospodarstvo pri veliki zemljiški gospodi (nad 4 ha vinograda!) 90. viničarij (cerkve), odnosno 5.4 (grofje itd.), odnosno 4.4 (ostala velika zemlj. gospoda). Podrobno je to razvidno iz sledeče preglednice:

Bivališče lastnikov	Na posamezno vinogr. gospodarstvo povprečno viničarij						
	skupno	cerkve		grofje itd.	druga zemlj. gosp. in ustanove		kmečko ljudstvo
		nad 4 ha	pod 4 ha		nad 4 ha	pod 4 ha	
Jeruzalemske g.	0.4	5.0	1.5	—	5.2	—	0.3
sos. km. naselja	0.7	16.0	1.9	—	2.0	—	0.6
Ormož—Ljutomer	1.9	8.0	3.0	14.0	5.4	1.0	—
ostala Slovenija	1.4	—	1.5	11.0	4.0	1.1	—
drugi predeli drž.	0.4	—	—	2.0	—	0.3	—
izven države	2.7	8.5	1.0	3.7	3.8	0.7	—
skupno	0.7	9.0	1.6	5.4	4.4	0.9	0.4

Med posameznimi slojnimi skupinami lastnikov vinogradov v Jeruzalemskih gorica se gornje nesorazmerje še stopnjuje v primerjavi števila lastnikov in števila viničarij s celotno površino pripadajoče površine vinogradov, kakor kaže sledeča preglednica (izraženo v odstotkih od celote):

Skupine zemlj. gospodarstev	Razmerje izraženo v %		
	lastniki	viničarije	površina vinogr.
zemlj. gosp. z vin. nad 4 ha	4.45	31.64	42.38
ostala gosp. zemlj. gospod.	12.87	19.30	14.98
kmečka zemlj. gosp.	82.68	49.06	42.64
skupno	100	100	100

Neznaten odstotek lastnikov (4.45 odst.) ima skoro tretjino (31.64 odst.) vseh viničarij, čez dve petini (42.38 odst.) vse vinogradne površine; oni imajo povprečno vsak nad 4 viničarije (cerkve 9.0, grofje 5.4, drugi 4.4), toda posamezni viničariji pripada pri teh lastnikih povprečno nad 2 ha vinograda (cerkve 2.0 ha, grofje 2.4 ha, drugi 2.1 ha). Ostala gospodarstva zemljiške gospode (12.87 odst.) imajo petino vseh viničarij (19.30 odst.), a sedem desetih (14.98 odst.) vse vinogradne površine; med njimi imajo skoro

vsa viničarije (cerkve povprečno vsaka 1.6, drugi 0.9); brez viničarij je le nekaj lastnikov iz drugih predelov države in izven nje; to so lastniki malih vinogradov, skoro sami odseljeni iz Jeruzalemskih gor. Posamezni viničariji v tej skupini pripada povprečno 1.2 ha vinograda.

Kmečko ljudstvo iz Jeruzalemskih gor in iz sosednjih kmečkih naselij, štiri petine (82.68 odst.) vseh viničarij, a le dve petini (42.64 odst.) vse vinogradne površine; več kakor polovica teh lastnikov je brez viničarij (na posameznega lastnika odpade 4.4 viničarij, odnosno na one iz Jeruzalemskih gor 0.3, na one iz sos. naselij 0.6 viničarij). Pri teh lastnikih pripade posamezni viničariji 1.4 ha vinograda (1.8 ha, odnosno 1.1 ha).

Vsa ta dejstva so podrobneje razvidna iz sledeče preglednice:

Bivališče lastnikov	Na pos. viničarijo povprečno vinograda ha						
	skupno	cerkve		grofje itd.	ostala gosp. in ustanove		kmečko ljudstvo
		nad 4 ha	pod 4 ha		nad 4 ha	pod 4 ha	
Jeruzalemske g.	1.9	1.4	0.9	—	2.5	—	1.8
sos. km. naselja	1.3	2.3	1.1	—	2.5	—	1.1
Ormož—Ljutomer	1.6	1.7	0.9	2.1	2.0	1.1	—
ostala Slovenija	1.2	—	0.9	1.9	1.5	1.1	—
drugi predeli drž.	3.8	—	—	6.3	—	2.1	—
izven države	2.1	2.1	2.9	2.5	2.0	1.6	—
skupno	1.6	2.0	1.2	2.4	2.1	1.2	1.4

Prazne hiše. Praznih hiš je v Jeruzalemskih gorah 183 (10.56 odst.) vseh hiš, sorazmerno zelo mnogo. Izmed 183 praznih hiš imajo lastniki iz Jeruzalemskih gor 69. Večina med njimi so zapuščene in napol razpadle viničarije s kletjo in po enim stanovanjskim prostorom, nekaj lastnikov, večjih gruntarjev pa ima pri vinogradih poleg viničarije prazno hišo zase. Lastniki iz sosednjih kmečkih naselij imajo 56 praznih hiš, viničarij, ki so mnoge med njimi tudi zapuščene. Nekaj lastnikov (veliki gruntarji in zemljiška gospoda) ima lepe hrame zase. Zemljiška gospoda iz Ormoža in Ljutomera ima 23 praznih hiš, iz ostale Slovenije 15, iz drugih predelov države 3, izven države 17. Te hiše so skoro izključno veliki gospodarski hrami po najlepših vrhovih in grebenih sredi gor, ki se v nje vseli samo o trgatvi. Nekateri teh hramov s prostornimi kletmi so kakor trdnjave sredi vrhov in so najočitnejši svedoki večstoletnega gospodstva nad to zemljo, ki traja v naše dni.

Zaključki. Predniki ljudstva, ki živi v Jeruzalemskih gorah, so podložni graščinski in klošterski gospodi stoletja kultivirali to zemljo. Redili so zemljiško gospodo in njene oborožene tolpe, ki so varovale obmejno ozemlje germanskemu gospodstvu pred sosednjim ogrskim, hodile ropat v obmejno Medmurje in se ropajočim ogrskim in turškim tolпам umikale v utrjene

gradove. Ozemlje Jeruzalemskih gor in sosednjih predelov je skozi stoletja doživelo neštete obmejne spopade, plenitve in roparske pohode.

Podložniki ormoške, veliko nedeljske, dornavske, ptujske, ljutomerske, radgonske, graške in druge grajske, cerkvene in pozneje tudi mestne gospode so obdelovali zemljo, ki je prehajala iz fevda v fevd in v roke bogatih mestnih rodbin, in zemljo, ki so si jo v zadnjih stoletjih priborile ljudske množice zase. Iz roda v rod so se množice ljudstva v životarjenju ob lastni zemlji gospode borile za golo življenje. Odkar so se zrahljali okovi neomejenega gospodstva, so množice silile stran, iskat boljših pogojev svojega obstanka. Skozi stoletja, prejšnjega in tega stoletja, so odhajale množice ljudstva v svet za kruhom, izgubljale vez z rodno zemljo, ali pa je ostala vez v mali krpi zemlje, ki je v Jeruzalemskih gorinah njihova last. To so zemljiška gospodarstva, ki jih še danes imajo mnogi odseljenci, kateri so si po bližnjih in daljnih mestih našli pogoje za življenje. Ta rod se je odtujil zemlji in ljudstvu na njej, a to zemljo še drži in jo izkorišča.

Ljudstvo iz kmečkih domov in iz viničarij obdeluje vso zemljo v Jeruzalemskih gorinah. Družine večjih gruntarjev obdelujejo lastno zemljo in se s svojim delom preživljajo od njenih sadov. Družine številnih malih kmečkih zemljiških gospodarstev obdelujejo lastno zemljo, ki jim ne nudi dovolj sadov za preživljanje. Iščejo dela in kruha tudi drugod, pri gruntarjih in pri zemljiški gospodi. Družine najštevilnejših viničarjev iščejo pogoje za preživljanje na zemlji svoje gospode in pri gruntarjih.

S trdim delom od zore do mraka skuša ljudstvo na svojih silno razdrobljenih parcelah pridelati čim več in mnogo vrst pridelkov. Na večjih gruntih je ta težnja do neke mere uspešna, na malih kmečkih gospodarstvih ne. Tako gospodarstvo žre samo sebe.

Ljudstvo, ki mora težačiti popolnoma ali deloma na tuji zemlji, dela na zemlji svojih gosposkih gospodarjev za stanovanje, za kos deputatne njive in pašnika ter za nizko denarno mezdo ob svoji hrani. Večina pa težači tudi tujim gosposkim gospodarjem zgolj za nizko denarno mezdo ob lastni hrani („hodi v dero“) in pa svojim ter tujim kmečkim gospodarjem na odslužek drv in listja, za vožnjo, za krompir, koruzo in zrnje.

Iz dneva v dan, iz leta v leto si prizadevajo na kmečkih gruntih, da obdelajo vso lastno zemljo s svojo družino in s posli, na malih kmetijah pa si poleg tega prizadevajo, da družinski člani čim več delavnih dni v letu težačijo tudi drugod. To je borba za obstanek na gruntih in v trdem delu upiranje pospešenemu propadanju gruntov, na malih gospodarstvih pa borba za kruh, ki ga lastna zemlja tukaj zadosti ne more dati. Iz leta v leto je na gruntih manj možnosti za težaka, na zemlji zemljiške gospode pa išče vedno več delavnih ljudi dela za vsako ceno. Ljudje z malih kmečkih zemljiških gospodarstev odjedajo delo in kruh ljudstvu, ki je brez lastne zemlje, polovici vsega delavnega ljudstva v Jeruzalemskih gorinah sploh.

Obdelovanje zemlje potrebuje v gotovih letnih razdobjih mnogo delovnih sil, v drugih manj in celo nič. So razdobja, ko dobi vsakdo kdor hoče delo na poljih, na travnikih in v vinogradih v Jeruzalemskih gorica ter v sosednjih kmečkih naseljih, a v drugih razdobjih odneha popolnoma obdelovanje zemlje in spravljane pridelkov. V domovih, kjer nudi lastna zemlja dovolj pridelkov, so dani pogoji za preživljanje, **v večini domov, kjer je malo lastne zemlje, odnosno sploh nič — pri večini vsega ljudstva — vladata brezdelje in lakota.** Pičli zaslužki, posebno 6 do 8 dinarska dnevna mezda pri zemljiški gospodi, ne zadostujejo pri številnih družinah niti v dobi dela.

Da ohranijo čim več pridelkov zase, so prisiljene družine z lastno zemljo vedno bolj garati in delati same, poceniti obdelovanje in zvišati donosnost. Malo je družin, kjer so dani pogoji za to in vedno težji so pogoji. **Kljub krčevitemu prizadevanju za ohranitev, propadajo v vedno večjem brezmočju domovi.**

V vedno večjem številu in vedno bolj so prisiljeni iz kmečkih domov prodajati sadje in v trgatev mošt za vsako ceno, vedno bolj odjedajo mlatičem s cepmi zaslužek mlatilnice, ki opravijo mlatev ceneje. Vedno več pridelka odjedajo kmečkim domom nujni nakupi, dajatve itd.

Nešteto je silnic in vzrokov, ki so ustvarjali in ustvarjajo nevzdržno težke pogoje preživljanja ljudstva v Jeruzalemskih gorica in nešteto je pojavov, ki spremljajo to krčevito borbo in životarjenje ob zemlji. Med osnovnimi vzroki pa so zemljiško lastninski odnosi, ki silijo k splošnemu propadanju življa v Jeruzalemskih gorica. Najbogatejše dohodke iz zemlje pobere zemljiška gospoda, ki je lastnica najrodovitnejše zemlje, najštevilnejši med to gospodo pa so potomci večstoletne ljudstvu in narodu, ki mu to ljudstvo pripada, po krvi in po zavesti tuje in sovražne gosposke.

Zaježiti prepadanje slovenskega ljudstva v Jeruzalemskih gorica, ustvariti nove pogoje življenja tega in bodočih rodov je nujno. Nujen je eden osnovnih ukrepov s smotrom, da postane zemlja v Jeruzalemskih gorica last onih, ki jo obdelujejo. Nujna je popolna zemljiška reforma kot eden osnovnih pogojev boljše bodočnosti kakor je bila preteklost in kakor je sedanjost v življenju tega ljudstva.

Slovenska vas

(Ob izidu knjige: „Slovenska vas na Dolenjskem“, Vinko Möderndorfer.)

Slovenska „inteligenca“, kakor se pri nas nazivlje običajno sloj meščanstva z univerzitetno ali vsaj dovršeno srednješolsko izobrazbo, izhaja po svoji ogromni večini iz naše kmečke sredine, svojega odnosa do slovenske vasi pa kljub temu svojemu izvoru ni nikdar prilagodila, razen nekaj izjem, predvsem iz vrst katoliške duhovščine, po vojni pa iz vrst mladih, še neposredno iz kmetov izšlih intelektualcev, dejanskim potrebam vasi in s tem izpolnila svojo narodno dolžnost napram kmečkemu ljudstvu, iz katerega je izšla. Zgrešeni odnos slovenske predvojne inteligence do podeželja je najbolj jedko žigosal Ivan Cankar, med drugim zlasti v svojih predavanjih o slovenski kulturi in literaturi v slovenskem delavskem društvu v Trstu.

Po vojni smo se od vasi še bolj oddaljili in jo prepustili svobodnemu izžemanju z novo silo se razvijajočega kapitala pri nas. Stranke, ki so si lastile zastopstvo kmečkega stanu, so se zlele v eno s predstavniki velekapitala na Slovenskem, ki so mu prepustili tudi vas v neomejeno izžemanje. Slovenski kmečki pridelki na eni strani niso mogli več konkurirati s pridelki bogate in rodne banaške zemlje in dalmatinskih ter srbskih vinogradov ter so izgubili svoj notranji trg, na drugi strani so bili kmetje navezani nakupovati drage industrijske proizvode, domače zaščitene industrije z monopolnim položajem na domačem trgu. Stisnjen v te klešče se je kmet zadolževal, dokler je užival še kaj kredita; po izbruhu krize pa je tudi kredit usahnil in sedaj vegetira na svoji, s hipotekami preoblojeni zemlji, ki mu povečini ne donša niti toliko več, da bi ga preživljala.

S tem sumarnim orisom razvoja naše vasi po vojni pa smo že prišli v dobo, katere podobo na vasi podaja Vinko Möderndorfer v svoji v podnaslovu citirani knjigi. Pojava te knjige na slovenskem književnem trgu predstavlja mejnik v naši strokovni literaturi, ki obravnava probleme slovenske vasi, ker prva smotno posega v vse njene odprte rane, se ne ustavi pred najtežjimi in najbolj poraznimi ugotovitvami, marveč obravnava z znanstveno doslednostjo vse pojave, jih opredeli in nakaže tudi pota za izhod iz sedanjega obupnega položaja naše vasi. Prvič se je slovenski inteligent podal na vas, ne kot pripadnik kake strankarske, od vasi in njenih koristi daleč stoječe skupine, marveč kot izobraženec, ki se zaveda svojih dolžnosti napram slovenski skupnosti ter se lotil najpodrobnejšega studija vseh perečih problemov na vasi, v zavesti, da moramo zlo, če ga hočemo odpraviti, najprej dodobra spoznati.

Vinko Möderndorfer ga je dodobra spoznal v občini Št. Jurij pod Kumom, nedaleč od južne štajerske meje, kamor ga je vrgla nestalna usoda današnjega slovenskega učitelja. Je to tipična slovenska občina sredi holmov in po pobočjih razstresenih kmetij in naselij, ležeča v bližini večjega industrijskega središča, rudarskih revirjev, kar pa njeno tipičnost samo še poveča, saj je danes že večina slovenskih vasi in občin odvisna od bližnjih industrij, ker zemlja sama slovenskega kmeta ne more več preživljati v današnjem družbenem sistemu. Ugotovitve, dognane v tej posamični občini, nam torej v celem podajajo povprečno sliko večine kmečkih občin širom Slovenije, ki žive pod približno enakimi pogoji, kar

potrjujejo tudi v knjigi objavljene primerjalne statistike med razmerami v občini Št. Jurij in razmerami v celi Sloveniji. Tako moremo v ogledalu razmer občine Št. Jurij pod Kumom videti in sklepati splošno na razmere, v katerih živi in propada naše kmečko podeželje. In v tem obstaja velik pomen dela Vinka Möderndorferja za vso Slovenijo.

Značilnost in največja vrednost te knjige, ki popisuje čisto lokalne razmere hribovske, vaške občine, je ravno v tem, da vkljub preučevanju čisto lokalnih razmer, vendar vedno zadobivajo popis teh razmer in zaključki iz njih splošno slovenski pomen, ker se lahko posplošijo z večjimi ali manjšimi korekturami za razmere v celi Sloveniji, in so v tej obliki tudi podani in zbrani. S tem se avtor ostro loči od dosedaj običajnih takih lokalnih opisov, ki so se odlikovali po silni krajevni omejenosti ter so glavni pomen celega dela polagali ravno v pretirano opisovanje krajevnih posebnosti in lokalizmov s čimer so skušali domači kraj povzdigniti med najzanimivejše in najbolj „pristine“ in podobno. V knjigi Vinka Möderndorferja ni o tem niti sledu. V kolikor avtor zbere še bogat zaklad krajevnih ledinskih imen, mu rabijo ta le za delno, nadvse zanimivo in zgodovinsko točno razlago razvoja kmečke posesti v občini; nad vse bogata zbirka med ljudstvom še živih vraž in pregovorov pa rabi avtorju za pronicavo razlago duhovnosti današnjega slovenskega kmečkega človeka, ki je vsled odrezanosti od današnje stopnje kulture in izobrazbe v svetu v primeru z njo nad vse primitivna. In tako že v uvodnih poglavjih, ko se avtor šele približuje glavnim vprašanjem, ki jo danes razkrajajo, stopi na dan vsa zlaganost običajnega poudarjanja naprednosti naše vasi, njene kulturne višine in sodobne stopnje razvoja v izobrazbi, ko dejansko „materialne in kulturne dobrine uživajo zgolj nekaterniki, široki ljudski sloji dobe samo drobtine“. (Str. 57.) Temu sledi takoj splošna, pa pravilna ugotovitev: „To je vzrok, da je kmečki sloj še danes v temi davnine, ker je to najboljše jamstvo za nadaljnje izkoriščanje širokih ljudskih plasti.“ (Istotam.) In končno klic: „Odprite ljudstvu studenec znanosti!“

Težišče knjige pa je v statističnem in podrobnem materialu, ki ga je avtor zbral o sestavi prebivalstva v občini, o ljudskem gibanju, zdravstvenih in prehranjevalnih razmerah in telesnem razvoju otroka, kar vse izpolnjuje III. del knjige. Radi omejenosti prostora jih tu ne moremo niti na kratko podati. Povzamemo lahko le zaključke.

Odstotek neproduktivnega sloja v občini je 52 %, to so starci, pohabljeni in še nezaposlena mladina. Ves ta sloj pade v breme jedra vasi, malega kmeta. O kmečki posesti za vso Slovenijo mnogo pove ugotovitev, da imajo posestniki z nad 12 ha zemlje, ki jih je 29,5 %, 930.000 ha zemlje, posestniki z do 12 ha zemlje, ki jih je pa 70,5 % pa le 377.000 ha zemlje. Agrarna reforma pri nas še ni dokončno rešena!

Problem ženitev na vasi osvetljujejo sledeče številke: iz vrst bogatih kmetov se omoži 30 odst. hčera, iz vrst najmanjših posestnikov pa pred vojno le 8,4 odst., sedaj pa 20 odst., dočim tvorijo dekleta iz tega sloja 40 odst. celotnega števila deklet v občini. Umrljivost otrok: od zakonskih otrok umre 53 odst. dečkov in 47 odst. deklic, od nezakonskih pa dečkov 68 odst., deklic 32 odst. Splošna umrljivost zak. otrok je 17,9 odst., nezakonskih pa 30 odst. Komentar o potrebnih merah ni potreben.

Prehrana na vasi je nezadostna, v podrobno naštevaje dejstev pa se ne moremo spuščati. V vasi je še 8,6 odst. popolnih analfabetov, 22 odst. družin prebira letno po 4 knjige (Mohorjeve družbe), 58 odst. pa vsaj tedensko enkrat časopis („Domoljub“). Otroci žive v obupnih razmerah: 24 odst. otrok spi po

3 in več skupaj v eni postelji, le 11 odst. spi samih v postelji, v hlevu brez postelje spi 2,3 odst. otrok. 33 odst. otrok ljudske šole v Št. Juriju ima bronhitis, 9 odst. anemijo, 33 odst. golšo, 55 odst. zobni gnileži!

Po podrobnih razporeditvah kmečke posesti v občini preide avtor na posamezna gospodarska vprašanja vasi: Občina pridela 50 odst. krme premalo, slame pa skoro 100 odst. preveč. To zadostno izpričuje smotrnost v našem kmetijskem gospodarstvu, ki je pa ni kriv kmet. Glavni vir kmetovih dohodkov je v tej občini izkupiček od prodaje volov, a je v teku krize padel za 70—75 odst. v primeri z letom 1929. Prašičereja ne donša nobenega dobička, prej izgubo. Od pridelkov bi donšala lahko največ sadjereja, ljudje pa predelujejo sadje v pijačo, ki jo konsumirajo doma; nimajo torej od nje nobene koristi, temveč le škodo.

Pri splošnem stanju in bilanci kmečkega gospodarstva obravnavane občine ugotavlja avtor, da je v vasi še 24 lesenih plugov, pri tem pa ima 64 odst. kmetov sadne stiskalnice. Najvišja postavka med stroški kmečkega gospodarstva so dneine (80 odst.), kar kaže na zacatlost načina naše kmečke proizvodnje. Vrednost skupnega gospodarskega imetja kmetov v občini ceni na 36,144.000 din. Razmerje med donosi in stroški pa je 1,499.000 : 4,183.000, ali letni stroški presegajo vrednost produkcije za 279 odst.! Letna izguba znaša 2,684.000 dinarjev. Bankrot je torej neizogiben, da pa še ni tu, je iskati vzroke v glavnem v vsakoletnem večjem omejevanju kmeta pri njegovih osebnih potrebah, da v orodje in poslopja ničesar več ne vlaga, s čimer pa seveda gospodarstvo samo in njegova vrednost iz leta v leto pada.

K danes tako pereči zadolžitvi našega kmeta ugotavlja avtor na podlagi svojih raziskavanj: Zadolžitev naših kmetov je narasla v primeri s predvojnimi časom (l. 1910) za 470 odst.! Leta 1910 je bilo še za 432.560 dinarjev prebitka na hranilnih vlogah po odbitku vseh dolgov, l. 1932 pa je ostalo po odbitku hranilnih vlog še za 1,377.776 dinarjev dolga. Vzroki zadolžitve? Velika bremena ob dednih prenosih, ki jih vzamejo novi gospodarji na ramena za izplačilo ostalih članov družine. Zamenjava kron v dinarje po razmerju 4:1, s čimer je samo občina Št. Jurij sama izgubila četrto milijona dinarjev. Končno bremena prevzitarjev.

V čem bi po mnenju avtorjevemu morala obstajati pomoč naši vasi? Potrebne ukrepe citira na strani 146.-47. svojega dela. Mi jih le na kratko resumiramo: Dvig živinoreje in cen goveji živini, brezplačni poljedelski stroji za obdelovanje zemlje, brezplačna prvovrstna semena, sadike, učitelje za kmetijstvo; znižanje cen industrijskih proizvodov, ki jih potrebuje kmet, umetnih gnojil, orodja; znižanje monopolov za sol, vžigalice in druge enako važne potrebščine. Pašniške zadruge, za-družna preskrba vsega potrebnega kmetijskega materiala za dvig kmetije, ceneno zavarovanje proti ujmam vseh vrst, vpeljava starostnega zavarovanja in vzdrževalnine za pohabljenice, razširitev nezarumljivosti kmečkih predmetov in stvari ter zemlje do 5 ha, črtanje dolgov in najnižja obrestna mera za vnaprej, odprava taks, zastonj pravno zastopstvo, odprava bere; zgraditev prometnih zvez, okrepitev notranjega trga z zvišanjem mezd in plač vseh vrst nameščencev.

Zadnje poglavje, ki govori o knjigi, je najbolj pestro in ima največ splošnih zaključkov, ki veljajo za vso Slovenijo. Povsod, prav v zadnji občini na Slovenskem, trčimo ob probleme, ki so v neposredni zvezi s splošnim položajem slovenskega naroda in povsod se pokažejo iste smernice in pogoji za izhod iz sedanjih težav: slovenska finančna samouprava in z njo tudi upravna in splošna gospodarska. Že večkrat objavljenih številko o zapostavljenosti Slovenije v tem pogledu v današnjem centralizmu tu ne bomo podajali. Le splošne zaključke, do katerih se povzpne avtor na podlagi preučevanja razmer v svoji občini: V slov. kmetu, malem in

srednjem, ki predstavlja večino našega kmetijskega prebivalstva, bi ne smeli več videti malega podjetnika, marveč meznega delavca, ki pridela le še toliko, da se nekako še preživlja. Naš kmetijski obrat služi le še samopreskrbi. Drugod je mogoče ogrožen le podjetniški dobiček posestnika, pri nas pa že sami temelji kmetovstva. Pri obdavčenju in razdavčenju ni težišče problema na neposrednih davkih, ki jih n. pr. občina Št. Jurij plača le 50.000 dinarjev, glavno breme je v posrednih davkih, monopolih, trošarinah, carinah. Vsota posrednih davkov je v občini Št. Jurij po avtorjevih cenitvah najmanj šestkrat večja od neposrednih davkov. Posredne davščine obremenjujejo letno kmečko produkcijo kar za 11 odst. Levji delež teh davščin nosijo najmanjši posestniki z najštevilnejšimi družinami. Poleg davkov in državnih monopolov naraščajo tudi cene industrijskih proizvodov radi zasebnih industrijskih in trgovinskih monopolov, ki jih med drugim pospešujejo tudi zaščita s carinami, deviznimi olajšavami in slično.

Končni zaključki: Stavba sama, temelj in stene (našega gospodarstva), vse je prepojeno z bolezenskimi klici. Potrebna je nova stavba! Dosedanje mere ne pomagajo nič. Kmetovstva kot takega v današnjem razkrajajočem se družabnem sistemu ne moremo rešiti. Treba se je lotiti dela pri korenini vsega zla z odpravo kapitalizma, katere predpogoj pa je svobodno odločanje ljudske volje in najčistejša demokracija (str. 172).

Nanizali smo, vsled ozko odmerjenega prostora zelo sumarično, glavne avtorjeve ugotovitve in zaključke. Vsak Slovenec, ki hoče spoznati probleme naše vasi v današnji razrvani dobi, pa mora vzeti knjigo samo neposredno v roke in jo predelati. Vsa vprašanja okoli naše vasi so v nji načeta, po večini tudi obrazložena, če ne pa vsaj jasno nakazana. Slovensko vas in njen kritični položaj nam je avtor prikazal kakor na dlani, in dolžnost vseh nas bi bila, da se združimo ter v smislu avtorjevih smernic preidemo k delu za zboljšanje položaja našega kmetovstva, s čimer rešimo stožer našega naroda in narod sam gospodarske propasti. Delo je napisano v 12. uri in z delom je začeti takoj. V ta imperativ izzveni tudi vsa ta, za slovensko stvar in slovenstvo predragocena knjiga.

Vito Kraigher

Dr. Andrej Gosar: **Gospodarstvo po načrtu, njegove naloge in problemi.** Zbirka študij št. 1. Socialno ekonomskega instituta v Ljubljani. Ljubljana 1938.

V uvodnih besedah pravi pisatelj, da je v „spisu strnil nekaj najvažnejših spoznanj in ugotovitev o postanku, bistvu in smislu ideje gospodarstva po načrtu pa o njegovih nalogah in problemih“. Opravičuje se, da v tako tesnem obsegu nikakor ni „mogel obdelati celotnega vprašanja zares izčrpno in za vsakogar dovolj jasno“. V kratkih potezah je poskusil „pregledno naznačiti dejstva in probleme, ki so za pravilno presojo in ocenjevanje ideje o nekakem smotrno organiziranem in uravnanem narodnem gospodarstvu bistvene važnosti“.

Razprava je razdeljena v štiri poglavja: v prvem govori pisatelj o dobrih in slabih straneh liberalnega gospodarstva, v drugem o propadanju liberalizma in ideji gospodarstva po načrtu, v tretjem — najobširnejšem — o nalogah in problemih gospodarstva po načrtu, v četrtem (sklepu) pa na podlagi vsega, kar je v toku te razprave dognal, zlasti v poglavju o problemih gospodarstva po načrtu, sklepa svojo sodbo o možnosti in koristnosti take umetne, po določenem načrtu smotrno zasnovane gospodarske ureditve v splošne ugotovitve.

O poedinih vprašanjih, ki jih načenna pisatelj v tej lepi in jasni razpravi, se vsak lahko podrobneje pouči v njegovem glavnem delu „Za nov družabni red“, I. in II. zvezek. (Družba sv. Mohorja, 1933 in 1936.)

Dr. Ivan Dornik



